Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Filozofická fakulta

ÚVOD DO ŠTÚDIA KULTÚR(Y)

Jana Pecníková

DALI-BB
Banská Bystrica
2020

Vysokoškolská učebnica
ÚVOD DO ŠTÚDIA KULTÚR(Y)

Autorka
PhDr. Jana Pecníková, PhD.

Recenzentky
Mgr. Žaneta Balážová, PhD.
Mgr. Viera Krešáková, PhD.

Vydavateľ: DALI-BB, s.r.o., Banská Bystrica

ISBN 978-80-8141-241-7
EAN 9788081412417

Vydané v rámci projektu KEGA 033UMB-4-2018 *Inovatívne metódy vo výučbe kultúrnych štúdií.*

Obsah

Úvod ... 5
1 Kultúra – základné východiská ... 6
1.1 Kultúra – teoretické východiská ... 6
1.2 Poznanie kultúr(y) ... 9
1.3 Etnikum a národ ... 11
1.4 Kultúrne hodnoty ... 14
1.5 Kultúrne symboly ... 16
1.6 Revitalizácia kultúry ... 18
2 Kultúra - pojmy ... 20
2.1 Kultúrna identita ... 20
2.2 Interkultúrna identita ... 22
2.3 Kultúrna adaptácia ... 23
2.4 Kultúrna animozita ... 25
2.5 Kultúrna komunita ... 28
2.6 Kultúra a migrácia ... 30
3 Pluralita kultúr ... 32
3.1 Odlišnosti kultúr(y) ... 32
3.2 Globalizácia a kultúra ... 33
3.3 Hybridizácia kultúr ... 35
3.4 Kultúrne dimenzie ... 37
3.5 Stereotypy a predsudky ... 40
3.6 Kultúrne dimenzie správania ... 42

4 Kultúrna krajina 45
4.1 Charakteristika kultúrnej krajiny 45
4.2 Typológia kultúrnej krajiny 47
4.3 Dimenzie kultúrnej krajiny 49
4.4 Premena kultúrnej krajiny v čase a priestore 50
4.5 Podoby kultúrnej krajiny 51
4.6 Pamäť a kultúrna krajina 54
5 Mesto ako kultúrna krajina 57
5.1 Mesto a kultúra 57
5.2 Mestská krajina 59
5.3 Verejný priestor ako kultúrna krajina 60
5.4 Estetika kultúrnej krajiny 62
5.5 Intervencia do historickej časti kultúrnej krajiny 64
5.6 Kultúrna krajina a dedičstvo 66
Záver 67
Zoznam bibliografických odkazov 68
O projekte *Inovatívne metódy vo výučbe kultúrnych štúdií* 74
O autorke 78

Úvod

Pohľad na kultúru je v dnešnej spoločnosti veľmi rozmanitý. Existuje viac ako päťsto definícií kultúry, nespočetné množstvo štúdií, a napriek tomu tento termín stále vyvoláva neurčité predstavy. Vieme, že kultúra existuje, ale nevieme ju explicitne definovať, zaradiť a pomenovať. V predkladanej učebnici sa snažíme na kultúru pozrieť v čo najširšom zmysle, a dať tak študentom možnosť pochopiť danú tému a porozumieť jej. Publikácia je výstupom z projektu KEGA s názvom *Inovatívne metódy vo výučbe kultúrnych štúdií*, preto veríme, že inovatívny prístup k téme bude zrejmý a teoretickú časť doplnia v rovnakej miere aj aktivity, ktoré študentov môžu a majú viesť k vlastným zisteniam a záverom.

Vysokoškolská učebnica je určená súčasnej modernej generácii, preto jej koncept prispôsobujem dnešným mladým ľuďom. Tvorí ju päť kapitol, ktoré sú vnútorne rozdelené na šesť častí. Spolu je to tridsať vzájomne prepojených tém. Keďže názov učebnice je *Úvod do štúdia kultúr(y),* myslíme si, že môže byť využitá na celkový prehľad o tom, čo všetko patrí do štúdia kultúr(y). Zároveň môže byť každá kapitola samostatne rozvinutá a doplnená inými zdrojmi tak, že sa dá využiť na hlbšie štúdium, napríklad len počas jedného semestra. Učebnica však môže študenta sprevádzať počas celého bakalárskeho štúdia.

Väčšina textov je koncipovaná tak, že v úvode je stručne definovaná téma a sú vysvetlené základné pojmy. Nadväzuje na ňu textová časť, na základe ktorej by mal študent využiť svoje znalosti a schopnosti a prichádzať k vlastným záverom. Využívame metódu aktívneho čítania. Na základe každej z tridsiatich tém sa dá ďalej pracovať so študentmi, či už formou brainstormignu, questionstormingu, aktívneho písania, dramatizácie a podobne. Okrem toho budeme radi, ak si študent nájde cestu k iným odborným publikáciám vďaka tomu, že porozumie učivu, a teda bude vedieť ďalej pracovať s poznatkami.

Autorka

1 Kultúra – základné východiská

Prístupov ku kultúre je nespočetné množstvo. Zdá sa, že kultúra je úplne všetko. Štúdium kultúry sa opiera o niekoľko základných pojmov, ktoré vysvetľujeme v tejto kapitole.

1.1 Kultúra – teoretické východiská

Pri otázke ***čo je to kultúra?*** odpovieme najskôr, čím kultúra nie je. Kultúra nie je náhodným výberom náhodných spoločenských návykov spoločností. Vo všetkých kultúrach sa totiž rozvinuli rovnaké témy: rodina, rituál, zmena, hierarchia, skupinová lojalita či predsudky[1]. A platí aj to, že kultúra sa odovzdáva z generácie na generáciu a šíri sa prostredníctvom vzdelania a výchovy.

Definícií kultúry je vyše päťsto a možno aj viac. My sme si zvolili tú, ktorá pristupuje ku kultúre komplexne.

Podľa *Veľkého sociologického slovníka* (1996) je kultúra sociálne determinovaná, čo znamená, že súvisí s ľudským spoločenstvom, pričom iniciuje vzájomnú súdržnosť jej členov, a tým pádom sa podieľa aj na kreovaní identity (kultúrnej a národnej). **Kultúru môžeme označiť za univerzálny ľudský fenomén zahŕňajúci jednotlivé kultúry a subkultúry, explicitné a implicitné kultúrne vzory, vzťah kultúry a osobnosti, jazyka a myslenia v konkrétnom sociokultúrnom kontexte.**

Kultúru môžeme teda pozorovať v rámci:

- artefaktov (vytvorených ľudskou činnosťou);
- sociokultúrnych regulatívov (normy, hodnoty, kultúrne vzorce);
- ideí;
- inštitúcií[2].

[1] Ridley, 2000, s. 18

[2] Spracované podľa: Pecníková – Slatinská, 2017, s. 26

Vo všeobecnosti môžeme kultúrne definície rozdeliť do dvoch veľkých skupín:

1. Kultúra je všetko to, čo ***vytvorila*** ľudská civilizácia – materiálne (obydlia, nástroje, odevy a i.) a duchovné výtvory (umenie, náboženstvo, morálka, tradície a i.).
2. Kultúra je súhrn určitých ***prejavov*** správania ľudí – teda kultúrou istého spoločenstva, ktoré charakterizujú tradície, zvyky, komunikačné normy, hodnotový systém a i.

Ďalším dôležitým pojmom je **kultúrna pluralita** – je to princíp, podľa ktorého sa uznáva, že jednotlivé spoločenstvá majú ***svoje vlastné kultúry*** a tieto kultúry sú rovnocenné. Preto by sme mali rešpektovať iné kultúry a tolerovať ich spôsob života, normy a hodnoty, aj keď môžu byť úplne iné, ako tie, ktoré sú nám vlastné.

Pri strete viacerých kultúr sa často prejavuje **etnocentrizmus**. **Etnocentrizmus** je pojem, ktorým sa označuje hodnotenie, označovanie i spoznávanie inej kultúry z perspektívy vlastnej kultúry. Využívame pri tom **kultúrne vzorce**, teda systém správania, hodnôt a noriem, ktorý charakterizuje dané spoločenstvo a odovzdáva sa z generácie na generáciu. Je súčasťou kultúrnej identity, preto ich (a podľa nich) príslušník danej kultúry považuje za „normálne“.

Keď sa stávame členmi kultúry (vlastnej či inej), prebiehajú procesy:

1. **Enkulturácie** (alebo **kultúrnej transmisie**) – formálny aj neformálny (prirodzený) prenos kultúry z generáciu na generáciu v spoločenstve;
2. **Akulturácia** – sociálny proces, počas ktorého sa dlhodobo stretávajú dve odlišné kultúry a preberajú niektoré prvky, pretvárajú ich alebo odmietajú;
3. **Asimilácia** – postupné včleňovanie jednej kultúry do druhej, pričom prevažujú znaky dominantnej kultúry.

Dôležitým faktorom v oblasti kultúry a interkultúrnych vzťahov je aj **kultúrna inteligencia**[3]. Je to relatívne nový pojem, ktorý dopĺňa základné teoretické východiská pre štúdium kultúr, s ktorými sa budeme stretávať v celej učebnici.

[3] Benčiková, 2018

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[4] a odpovedajte na otázky:

Praktickým problémom rozvoja kultúrnej inteligencie je najmä etnocentrizmus, ktorý je charakterizovaný ako „tendencia poznávať, hodnotiť a interpretovať okolitý svet len z perspektívy kultúry vlastného etnického spoločenstva[5]“. Etnocentrici predpokladajú, že všetky kultúry vnímajú situácie a fakty rovnakým spôsobom, aký je vlastný tej ich domovskej kultúre. Chýba otvorenosť akceptovať odlišné kódy a rituály, nakoľko pri strete s nimi dochádza k neprimeranej obrane vlastnej kultúry.

Transformácia na interkultúrnu identitu a rozvoj kultúrnej inteligencie si vyžaduje kontakt s inými kultúrami, pričom nestačí pasívne prijímanie informácií. Táto transformácia pozostáva zo 4 etáp:

1. redukcia iných ľudí vlastnými kultúrnymi kódmi,
2. vstup do kultúrnych kódov iných ľudí,
3. poznanie relatívneho charakteru kultúrnych kódov,
4. vytvorenie medzikultúrneho priestoru.

Kľúčovým elementom rozvoja kultúrnej inteligencie je preto transformácia a relativizovanie hodnôt. V prvej fáze posudzujeme odlišné kultúry podľa nášho vlastného kultúrneho systému, neskôr si začíname uvedomovať odlišnosti a podobnosti, ako aj ich relatívnu povahu. Pokiaľ v tejto fáze prekonáme obavy z ohrozenia vlastnej kultúry, tak nechávame otvorený priestor na vytvorenie interkultúrneho prostredia, v ktorom sú všetky kultúry rovnocenné a schopné vzájomnej komunikácie.

Otázky:

1. Prečo je etnocentrizmus prekážkou rozvoja interkultúrnych vzťahov?
2. Ako v praxi prebiehajú 4 etapy kultúrnej transformácie? Uveďte príklad z osobnej skúsenosti.
3. Ktorý z procesov osvojovania kultúry (enkulturácia, akulturácia, asimilácia) sa týka človeka v inom prostredí? V čom sú najväčšie problémy pri osvojovaní inej kultúry?

[4] Spracované podľa: Pecníková, 2017

[5] Průcha, 2010, s. 47

1.2 Poznanie kultúr(y)

V súčasnosti sa vďaka rozvoju technológií urýchľuje prenos informácií. V minulosti boli presuny ľudí i znalostí časovo náročné a prví výskumníci preto kultúru vnímali ako **ohraničenú skupinu**, ktorá nebola taká otvorená a globálna, ako ju poznáme my dnes.

Taylor (1871) vo svojom diele *Primitive Culture* označuje ako kultúru skupinu ľudí charakteristickú rovnakými znakmi (mravy, viera, tradície). Kultúra je zosobnená v jednotlivcovi ako ***nositeľovi kultúry***. Taylor v období vzniku svojho diela preferuje etnocentrický prístup a používa výraz *civilizovaná spoločnosť* na jej odlíšenie od historických *barbarských* skupín. V jeho vnímaní divej/ barbarskej a civilizovanej kultúry môžeme nájsť, s odstupom času, predsudok voči „iným" kultúram, ktoré kategorizuje a hodnotí na základe materiálnej a intelektuálnej vyspelosti svojej vlastnej. Tento princíp nie je v danej dobe až tak prekvapujúci, no napriek rozvoju je dodnes posudzovanie kultúr týmto spôsobom veľmi časté.

Ďalší dôležitý výskumník v oblasti kultúry Hall (1989) upozornil na to, že kultúrna transmisia medzi dvomi alebo viacerými osobami prebieha vďaka ***komunikácii***, ktorá dodržuje a zachováva istú stanovenú štruktúru. Táto komunikácia môže byť vnímaná z dvoch perspektív: aktívnej a pasívnej. A ani prejavy pochopenia alebo nepochopenia sa nemajú podceňovať, spätná väzba (*feedback*, angl.) je dôležitá. Pokiaľ sú kultúry v kontakte, je nevyhnutné vnímať komunikáciu aj z pohľadu druhej strany a rešpektovať ju.

Tradičné vnímanie kultúry je založené na kultúrnych vzorcoch správania, konania, myslenia v duchu kolektívnej identity. Dnes však kultúru vnímame ako systém v pohybe, v ktorom je **otvorenosť a akulturácia**. Hodnotenie kultúr ako „lepších" a „horších" môže viesť k vzniku predsudkov a vzájomnému nechopeniu.

Od 19. storočia, kedy vydal Taylor svoje významné dielo, sa svet zmenil. To, čo pretrváva dodnes, je označovanie iných kultúr rôznymi (často aj pejoratívnymi) názvami, no vzrastá ochota komunikovať a rešpektovať nášho komunikačného partnera pre dosiahnutie spoločných cieľov. Stretnutia kultúr nie sú jednoduché, pretože ako samotné kultúry sú zložitými systémami, tak aj tieto kontakty môžu mať veľa rôznych foriem.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[6] a odpovedajte na otázky:

V našej spoločnosti sa najčastejšie pod pojmom kultúra rozumie výsledok ľudskej činnosti prezentovaný vo forme umenia. V západnej Európe, ale i inde vo svete, je pojem kultúra skôr vnímaný ako civilizácia, o ktorej vypovedajú umelecké pamiatky. Civilizácia je oveľa širší pojem ako kultúra. Je pluralitná a charakteristická znakmi ako náboženstvo, tradície, hodnoty. Civilizácia je charakterizovaná ako sociálno-kultúrna forma, ktorá zastrešuje kultúry s podobnými znakmi. Huntington[7] rozdeľuje civilizácie na čínsku, japonskú, hinduistickú, islamskú, západnú (Európa a Severná Amerika), latinskoamerickú a africkú. Pritom vychádza z tvrdenia, že každá civilizácia je do istej miery totožná so svetovými náboženstvami, je kultúrnou entitou, nemá presné hranice a neustále sa pretvára. Je to kultúra vo veľkom ponímaní.

Z historického hľadiska je civilizácia vnímaná ako opak barbarstva. Gréci kedysi považovali okrajovú provinčnú západnú Európu za barbarskú, a civilizácia sa v nej šírila až vďaka prijatiu kresťanstva a následnému rozvoju na základe gréckej filozofie a rímskeho práva. Todorov tvrdí, že civilizácia sa stavia a šíri na materiálnej báze. Jej výsledkom sú výdobytky sveta ako technika, cesty, a i. Na druhej strane „kultura lidská je synonymem intelektuálních a morálních schopností lidí[8].“

Kultúra duchovne formuje jedinca a jeho pohľad na svet. Preto žiadna kultúra nemôže byť sama osebe barbarská a žiadny národ nie je odteraz navždy civilizovaný. Podobne ako kedysi, aj dnes civilizácia stojaca na materiálnom základe sa môže prudko meniť. Kultúra založená na intelektuálnom a duchovnom bohatstve je však v tomto prípade uchránená. Podobne ako grécka či rímska civilizácia upadla, ale odkaz gréckej či rímskej kultúry pretrval.

[6] Spracované podľa: Pecníková – Mešková, 2017, s. 14
[7] Huntington, 2001
[8] Todorov, 2008, s. 57

Otázky:

1. Aký je rozdiel medzi kultúrou a civilizáciou? Je medzi nimi vôbec nejaký rozdiel?
2. Je podľa vás vhodné spájať civilizácie s náboženstvami? Zdôvodnite odpoveď.
3. Je podľa vás možné dnes označiť niektorú svetovú kultúru za barbarskú? Zdôvodnite odpoveď.

1.3 Etnikum a národ

Pri štúdiu kultúr(y) okrem pojmov uvedených v úvodnej podkapitole, používame aj ďalšie termíny, ktoré sú dôležité pre pochopenie celého kontextu:

Etnikum (etnická skupina) je spoločenstvo ľudí, ktorí majú spoločný pôvod, zvyčajne spoločný jazyk a zdieľajú spoločnú kultúru. Etnikum sa vyznačuje spoločnou etnicitou.

Etnicita je systém kultúrnych, jazykových a teritoriálnych faktorov, historickej skúsenosti a predstáv o spoločnom pôvode, ktorý formuje etnické vedomie. Etnicita sa prejavuje vedomím etnickej príslušnosti či etnickej identity. Jazyk je podstatným objektívnym znakom etnika. Príslušníci etnika používajú spoločný jazyk[9].

Etnická identita je prejavom príslušnosti k etnickej skupine, obsahuje súhrn názorov na pôvod, etnický priestor, historickú kolektívnu pamäť, postavenie i charakter etnika. Ale aj vieru, predstavy, hodnotový systém a spôsoby správania, ktoré sú daným etnikom osvojené.

V bežnej praxi býva pojem ***etnikum nahradený pojmom národ resp. národnosť***, prípadne národnostná menšina. Definovať ich však nie je také jednoduché. Nemôžeme povedať, že z etnika vznikol národ, ani to, že z etnika vznikla národnostná menšina.

[9] Šatava, 2009

Národ je uvedomelé kultúrne a politické spoločenstvo so spoločnými dejinami a územím, ale musí splniť niekoľko ďalších kritérií:

1. spoločný spisovný jazyk;
2. spoločné náboženstvo;
3. spoločná historická skúsenosť;
4. vlastný štát alebo autonómne postavenie v inom štáte;
5. zdieľanie spoločného vedomia o príslušnosti k národu.

Formovaním a vznikom národov sa zaoberá predovšetkým história[10], i keď to nie je výlučne historický proces. Vo všeobecnosti sa dnes odmieta pojem „národný štát", ktorý môže vzbudzovať etnické konflikty. Etniká totiž v národe môžu byť rôzne. Z tohto dôvodu sa používa označenie **národnosť**, ktoré v sebe nesie odkaz na príslušnosť k etniku/národu. Rozlišuje sa národnosť etnická a národnosť politická.

Vymedzenie pojmu **národnostná menšina** je ešte náročnejšie ako definícia pojmu národ. V prvom rade je to subjektívna kategória, ktorá vo veľkej miere závisí od pocitu vnútornej príslušnosti s národom. Veľmi často je to synonymum etnickej menšiny alebo jazykovej menšiny, ale môže byť aj náboženská či rasová menšina.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[11] a odpovedajte na otázky:

Etnológovia a sociológovia sa zhodujú v tom, že objektívnym znakom etnika je jazyk[12]. Príslušníci určitého etnika zvyčajne tento jeden spoločný jazyk charakterizuje a zároveň je aj ich rozlišovacím znakom. Existujú početné prípady, hlavne pri jazykoch rozšírených po celom svete, že jeden jazyk používajú rôzne etniká. Sledujeme to aj v prípade francúzštiny, ktorá sa používa nielen na území dnešného Francúzska, ale hovoria ňou aj iné menšie skupiny obyvateľstva v európskych krajinách, a v jeho bývalých kolóniách.

[10] Hroch, 2009
[11] Spracované podľa: Pecníková – Frátriková, 2015
[12] Darulová – Koštialová, 2010

Vo Francúzsku takmer dva milióny ľudí používa v komunikácii arabčinu. Úradným jazykom vo Francúzsku je francúzština, ale vzhľadom na skutočnosť, že je tu veľa prisťahovalcov z Maghrebu, pri bežnom kontakte sa využívajú aj tzv. arabské jazyky (je ich viac, čo závisí od proveniencie – alžírsky dialekt, marocký alebo tuniský), spoločne označované s francúzštinou za *Jazyky Francúzska.* Dokonca aj bývalý francúzsky prezident Nicolas Sarkozyho sa vyjadril pred médiami, že arabčinu považuje za jazyk budúcnosti, pokroku, vedy a modernity. Je to ďalší príklad francúzsko - maghrebskej koexistencie a symbiózy.

Pomenovanie *Jazyky Francúzska* sa ustálilo po dlhšom vývinovom období, pričom arabčina vo Francúzsku už nie je považovaná len za reč imigrantov. Existuje mnoho príkladov slov a výrazov pochádzajúcich z arabčiny, ktoré prenikli do slangovej vrstvy slovnej zásoby Francúzov na celom území tejto krajiny, používanej zväčša mladými na predmestiach. Príkladmi sú často používané výrazy ako napr. slovo *zarma, fr.,* ktoré môže byť preložené ako *tak zvaný, ako aj, tiež známy ako,* sloveso *kiffer, fr.* sa ustálilo a často sa používa na nahradenie výrazu *spokojnosti, lásky, vďaky*; takže namiesto klasického vyjadrenia *Je t´aime/ Je t´aime bien*. (*Mám ťa rád; Páčiš sa mi., slov.*) sa čoraz viac medzi mladými používa „*Je te kiff*". Tento príklad potvrdzuje aj to, že slovesá prichádzajúce z arabčiny sa ohýbajú ako klasické francúzske slovesá. *Foutre la darwa, fr.* znamená *robiť neporiadok, obrátiť niečo hore nohami* v prenesenom význame. Existuje samozrejme mnoho ďalších výrazov, ktoré sa dostávajú do používania v bežnej reči. Podľa Caubeta[13] trend naznačuje, že vzniká nová francúzska subkultúra založená na prelínaní kultúrnych znakov.

Otázky:

1. Aká je súčasná jazyková situácia vo Francúzsku? Môžeme povedať, že tam dnes žije viacero etník?
2. Čo označuje pomenovanie *Jazyky Francúzska*?
3. Aký účinok má používanie etnicky príznačných slov na klasickú francúzštinu?

[13] Caubet, 2004

1.4 Kultúrne hodnoty

Hodnota je vlastnosť, ktorú prisudzujeme určitému objektu, situácii, udalosti alebo činnosti v procese socializácie. Hodnoty sú súčasťou spoločenského vedomia, sú hierarchicky usporiadané do hodnotového systému a tento systém určuje postoje človeka, životný štýl, ale aj etické normy[14].

Kultúrne hodnoty jednotlivých kultúr sa rôznia. Jedinec, príslušník odlišnej kultúry má vlastný hodnotový systém, ktorý získal procesom enkulturácie. Veľmi často sa pri presune do inej kultúry (napr. sťahovaním za prácou do inej krajiny) prispôsobí novému kultúrnemu systému, vďaka čomu sa cíti byť prijatým do spoločnosti, no na druhej strane to v ňom môže vyvolať krízu osobnosti a subjektívny pocit, že jeho kultúra bola pohltená tou druhou.

Tento stav sa nedeje len v prípade jednotlivcov, ale aj na úrovni komunikačných médií a v kultúrnom priemysle, ktoré prezentujú isté formy kultúrnych hodnôt širokému publiku. Kultúra sa dnes stala predajnou obchodnou položkou[15]. Homogenizuje sa vkus, jazyk a hodnoty, ktoré umožňujú kultúrnemu priemyslu zväčšiť trhy a nájsť nových zákazníkov svojich produktov. Kultúra tak namiesto symbolického statusu získava status ekonomický.

Kultúrny imperializmus sa prejavuje štandardizovanou kultúrnou produkciou, ktorého súčasťou je syntéza kultúr. Nebezpečenstvom takéhoto masového šírenia kultúrnych vzorcov je vznik a nárast predsudkov, ako aj posilňovanie etnocentrizmu až nacionalizmu. Pocit ohrozenia vlastnej kultúry môže byť taký silný, že ľudia začnú odmietať iné kultúry bez toho, aby ich (s)poznali. Rovnako sa môže stať, že pod vplyvom kultúrneho imperializmu začnú odmietať vlastné kultúrne tradície, kultúrne kódy a začnú ich nahrádzať inými, čo vedie k postupnému miznutiu pôvodnej kultúry.

[14] Průcha, 2010
[15] Abou, 2011

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[16] a odpovedajte na otázky:

Proces globalizácie nás núti zaoberať sa aj kultúrou iných krajín. V európskom kontexte je dnes nevyhnutné konštatovať existenciu kultúrnej rozmanitosti, rôznorodosti, diverzity alebo multikultúrnosti. V minulosti sme žili v spoločnosti s ľuďmi, ktorí si boli navzájom veľmi podobní v spôsobe života, obliekaní sa, stravovaní a hovorili rovnakým jazykom. Dnes už tento model spoločnosti neexistuje. Žijeme v susedstve s ľuďmi, ktorí vyznávajú iné hodnoty, správajú sa podľa odlišných noriem a dokonca hovoria iným jazykom. Na prekonávanie týchto rozdielov multikutúrnosti slúži interkultúrna komunikácia. Interkultúrna komunikácia spája tri fenomény: kultúru, jazyk a spôsob komunikácie. V odbornej literatúre sa objavuje mnoho definícií, ktoré sa odlišujú podľa disciplín zaoberajúcich sa interkulturalitou a tiež podľa kultúrnych oblastí.

Pod interkultúrnou komunikáciou môžeme rozumieť komunikáciu medzi príslušníkmi rozdielnych kultúr, ktorí majú odlišné kultúrne názory, hodnoty a spôsoby správania. Podľa A. Nünninga sa za „interkultúrnu komunikáciu považuje interpersonálna interakcia medzi príslušníkmi rôznych skupín alebo kultúr, ku ktorej dochádza prostredníctvom jazykových kódov[17]“. Žiť v multikultúrnom prostredí znamená primerane integrovať prvky cudzej kultúry do vlastnej kultúry. Ak máme žiť a pracovať v takomto prostredí, súhlasíme s Ľ. Meškovou upozorňujúcou na skutočnosť, že predpokladom interkultúrnej komunikácie je pochopenie odlišnej kultúry a uvedomenie si charakteristických prvkov vlastnej kultúry. Interkultúrnu komunikáciu pritom nemožno chápať ako prispôsobovanie sa za každú cenu. Cieľom interkultúrnej komunikácie je dosiahnutie kultúrneho nadhľadu bez toho, aby sme sa zriekli vlastnej kultúrnej identity.

[16] Spracované podľa: Styková, 2017, s. 92-93
[17] Nűnning in Styková, 2017, s. 92

Otázky:

1. Aký je podľa vás vzťah medzi hodnotami a komunikáciou? Ovplyvňujú hodnoty formu a spôsob komunikácie?
2. Uveďte príklad „pocitu straty kultúry", resp. ohrozenia vlastnej kultúrnej identity?
3. Vyberte si formu kultúrneho imperializmu. Predstavte si, že máte tento obsah sprostredkovať príslušníkovi inej kultúry, ako by ste ho charakterizovali?

1.5 Kultúrne symboly

Okrem hodnôt sú ďalšou dôležitou súčasťou kultúry symboly. Ich základnou charakteristikou je to, že nesú významy, ktoré môžu, no nemusia logicky súvisieť s ich formou či prejavom. Existujú symboly jasné a jednoznačné (tzv. ostré), ale aj také, ktoré vedia interpretovať len príslušníci danej kultúry a nemajú jasné určenie (neostré). Pomáhajú nám pochopiť danú kultúru, pretože sú to často rôzne predmety spojené s kultúrnou tradíciou (napr. vianočný stromček, veľkonočný baránok a i.).

Symbolmi sa zaoberá ***semiotika***[18], ktorá skúma znakové systémy a ich funkciu v spoločnosti. Symbolom môže byť slovo, gesto, dej, zvuk, vec, geometrický obrazec, farba, ako aj znak, ktorý znamená aj niečo iné, než to, čo priamo vyjadruje. Symboly pretrvávajú v kultúre veľmi dlho, dlhšie ako pôvodný význam, ktorý mali v období vzniku. Symboly môžu fungovať aj bez konkrétneho významu, no ľudia im zvyčajne veľmi rýchlo prisúdia nový význam.

V každodennom živote sa stretávame s veľkým množstvom symbolov, ktoré môžu mať konkrétnu i alegorickú podobu. Každá kultúra má svoj vlastný symbolický jazyk obsahujúci množstvo významov pripisovaných osobám, zvieratám, rastlinám, prírodným úkazom, gestám, logám, farbám, číslam, tvarom a pod. Symbolickú podobu majú mnohé tradičné rituály, ktoré sa objavujú v mýtoch, snoch, kultoch a náboženstvách. Pri ich interpretácii sa vždy dostávame ku kultúre a tradícii, ktoré nám pomáhajú porozumieť tomuto znakovému systému.

[18] Černý-Holeš, 2004

Symboly sú prirodzenou súčasťou života ľudí. Môžu však mať rozdielne významy a pri strete kultúr nemusíme pod rovnakým symbolom vnímať to isté.

Otázky:

1. Ktoré symboly podľa vás reprezentujú vašu kultúru? Zdôvodnite.
2. Vyberte si jeden symbol a zistite jeho význam(y). Líšia sa v odlišných kultúrach?
3. Ktoré symboly sú podľa vás univerzálne v celej Európe?

Pri téme kultúrne symboly nemôžeme zabudnúť na jazyk. Z lingvistického hľadiska je zásadný rozdiel medzi symbolom a znakom. Z pohľadu semiotiky kultúry je **jazyk** najbežnejším a najpoužívanejším znakovým systémom s kultúrnym významom.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[19] a odpovedajte na otázky:

Jazyk je ponímaný ako kľúčový aspekt identity, či už kultúrnej, národnej alebo novo kreovanej európskej identity. Jednou z funkcií jazyka je vyjadrenie identity prostredníctvom jazyka (identifikačná funkcia), dochádza tak k manifestácii identity. Identita prostredníctvom jazyka môže byť manifestovaná cez prizmu jazykovej komunikácie, ktorá anticipuje sociálnu interakciu, udržiava medziľudské vzťahy a vytvára pocit súdržnosti, solidarity resp. pocit spolupatričnosti. Jazyk signalizuje kto sme a kam sa zaraďujeme, je znakom príslušnosti k etnickému spoločenstvu (jazyk ako etnosignifikatívny znak), i keď ideál jedného jazyka a jedného štátu sa nedá vždy realizovať.

Konkrétnym príkladom je napr. Írsko, kde ovládanie autochtónneho jazyka nie je úzko prepojené na etnicitu, keďže len malé percento hovorí plynulo írskym jazykom. Íri sa teda cítia byť príslušníkmi svojho etnika (írskeho národa) i bez ovládania írskeho jazyka. Írsky jazyk sa však využíva v zmysle národno-reprezentačnej a symbolickej funkcie, na rozdiel od komunikatívnej funkcie angličtiny. Vzniknutá dichotómia v Írsku predpokladá bilingválnosť spoločnosti, pričom írsky jazyk vyjadruje identitu národa (dušu, ducha národa)

[19] Spracované podľa Pecníková – Slatinská, 2014a

a neoddeliteľnú súčasť národnej kultúry. Strata írskeho jazyka, resp. jeho možná smrť, sa preto považuje za ohrozenie národnej kultúry, identity, ako niečo negatívne.

Súbežne je jazyk prepojený s kolektívnym vedomím a je kľúčovým prostriedkom sociálneho života (sprostredkúva sociálnu interakciu). Na základe ovládania jazyka vieme kto sme, jazyk teda pomáha k formovaniu kultúrnej a sociálnej identity jednotlivca. Jazyky odrážajú kultúru a prostredie tých, ktorí ním hovoria. Jazyk vystupuje ako determinant sociálneho postavenia v rámci spoločenskej triedy. Na základe (ne)ovládania jazyka môže byť jedinec i degradovaný.

Otázky:

1. Môže mať jazyk iba symbolickú funkciu?
2. Ako môže byť človek degradovaný, ak neovláda jazyk?
3. Čo si myslíte o jazykovej smrti? Ktorým jazykom hrozí?

1.6 Revitalizácia kultúry

Revitalizácia kultúry sa týka v súčasnosti najmä remesiel, tradícií a zvykov, a má smerovať k uchovaniu etnickej a kultúrnej identity.

Revitalizácia v kultúre je viazaná na konkrétne kultúrne artefakty a pamiatky.

Revitalizácia prebieha na základe kultúrnej politiky (miestnej, regionálnej, štátnej) a realizuje sa vždy so súhlasom spoločenstva prostredníctvom opätovnej aktivácie spoločenských praktík a reprezentácií, ktoré sa už nepoužívajú alebo sa zanedbávajú. Spôsob, akým prebieha toto revitalizovanie, je zvyčajne problematické z toho dôvodu, že niektoré kultúrne praktiky nemuseli nutne zaniknúť pod tlakom civilizačného progresu či globalizácie, ale z dôvodu, že boli prežité a neboli jednoducho pre dané spoločenstvo potrebné, či produktívne.

Proces zachovania a ochrany tradičnej a ľudovej kultúry nadobúda v dnešnom svete mimoriadny význam. Revitalizácia tradícií totiž vstupuje do ostrého kontrastu s globalizáciou.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[20] a odpovedajte na otázky:

„Globalizácia je určite najčastejšie používaným, zneužívaným, najzriedkavejšie definovaným, pravdepodobne najnepochopenejším, najnejasnejším a politicky najpôsobivejším výrazom posledných, ale aj prichádzajúcich rokov[21]". Globalizácia má viacero dimenzií, ktorých sa dotýka: komunikačno-technologickú, pracovno-organizačnú, kultúrnu a občiansko-spoločenskú.

Globalizáciou dochádza ku koexistencii globálneho s lokálnym. Keďže sa vďaka využitiu moderných technológií odstraňujú vzdialenosti, môžeme virtuálne zosynchronizovať súčasné dianie rôznych udalostí v rôznom čase a na rôznych miestach, čím sa vytvára časovo kompaktná zemeguľa. Paradoxom je, že globalizácia napriek všetkému stále posilňuje národné štáty a odkrýva ich kultúrne a iné špecifiká. Globalizácia nemusí automaticky znamenať, že sa svet stane kultúrne homogénnejším, ale môže viesť ku glokalizácii. „Z globálnej priadze sa izolujú kultúrne symboly a tkajú rozmanité identity[22]". **Glokalizácia** znamená globálnu lokalizáciu, ktorej nevyhnutným predpokladom je zakorenenie sa globálneho v lokálnom prostredí.

Otázky:

1. Aké prejavy revitalizácie pozorujete vo svojom okolí?
2. Dá sa povedať, že ide aj o prejavy glokalizácie?
3. Čo je sprievodným znakom globalizácie?

[20] Spracované podľa Pecníková – Slatinská, 2014a
[21] Beck, 2004, s. 35
[22] Beck, 2004, s. 73

2 Kultúra - pojmy

Kultúrne štúdiá sú interdisciplinárnym akademickým odborom, v ktorom študujeme kultúrne javy v spoločnosti z pohľadu sociálnych a humanitných vied. Kultúru vnímame v antropologickom zmysle, pričom pozornosť venujeme jej vybraným častiam, každodenným prejavom kultúr(y), ale aj jej derivátom, ako je štúdium identity[23].

2.1 Kultúrna identita

Kultúrna identita je viazaná na príslušnosť jedinca k určitej kultúrnej entite. Každý človek ju môže pociťovať individuálne na viacerých úrovniach, napr. obyvateľ Francúzska sa môže cítiť v rovnakej miere Európanom, Francúzom i Bretóncom. K tomuto procesu seba-identifikácie s kolektívnou identitou dochádza spontánne, pričom každý jedinec si tak vytvára svoju vlastnú identitu.

Kultúrna identita naberá dynamiku a prejavuje sa pri kontakte odlišných kultúrnych skupín[24]. Tento proces sa prejavuje i pri súžití rôznych kultúrnych skupín v rámci jedného štátu. Je výsledkom dobyvačných vojen z minulosti, kolonizácie, migrácie i imigrácie. Proces akulturácie, teda kultúrnej integrácie, prebieha na dvoch úrovniach – materiálnej a duchovnej. Jedinec najprv prijíma kultúru cez jej vonkajšie prejavy, následne spoznáva kultúrne kódy, ale až neskôr je schopný prijať pravidlá a hodnoty spoločnosti (často sú to až ďalšie generácie). Príkladom tejto zmeny kultúrnej identity je emigrant a jeho potomok, ktorí majú dve rozdielne identity, pretože obe sa formovali v dvoch odlišných kultúrnych prostrediach.

Kultúrna identita sa začína tvoriť v skorom detstve procesom enkulturácie[25] prostredníctvom komunikačných interakcií jedinca s kultúrnym prostredím. Takýto jedinec získava povedomie o podobe hodnôt, morálnych zásadách správania a tradíciách. Kultúrna identita nie je nemenná. Je v neustálom procese, pretože každý jedinec prechádza sociokultúrnou premenou spojenou so zmenami v jeho živote.

[23] Šubrt, 2010
[24] Fukuyama, 2019
[25] Kim, 2001

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[26] a odpovedajte na otázky:

Identita je jedným zo základných termínov súčasnosti. Označuje stotožnenie sa jedinca s určitým celkom, na základe znakov, ktoré vedome či podvedome prijíma za svoje. Každá ľudská bytosť sa považuje za vlastnú identitu, za subjekt morálnej zodpovednosti. Vyjadruje nielen jednu identitu – totožnosť jednotlivca, ale zároveň súhrn všetkých identít, ktoré môže jednotlivec získavať. V sociologickom ponímaní tohto pojmu má transformácia identity svoje základy v samotnej štruktúre dejín a pritom „identita sama nezostáva uzavretá medzi štyrmi stenami, ale je orientovaná na príslušnú kultúru[27].“ Kultúra má nenahraditeľnú úlohu pri formovaní jednotlivca, ktorý vedome či podvedome prijíma normy, hodnoty a vzory, a tým sa formuje aj jeho videnie sveta. Problematika identity človeka je neodmysliteľne spätá s kultúrou.

Prvé koncepty identity začínajú vznikať v 19. storočí. Identita sa viaže na politickú príslušnosť, ktorá súvisí s príchodom demokratických princípov namiesto absolutistických vlád. Systém riadenia štátu sa radikálne mení. Jednotlivec získava rovnosť postavenia v spoločnosti tým, že nadobúda občianske práva. Tzv. politická identita je dnes už len jednou z mnohých identít, ktoré môže človek v spoločnosti získať. V súčasnosti je všeobecne prijímaná téza o pluralite identít každého jedinca, v súvislosti s jeho kultúrno-sociálnym zázemím. Preto sa zvyčajne uvádza identita kultúrna, sociálna, národná, etnická, a i. podľa jednotlivých kategórií determinovaných spoločenským usporiadaním.

Otázky:

1. Prečo sa začína objavovať problematika identity až v 19. storočí?
2. Prečo je prekonaný model politickej identity?
3. Aké kategórie musí zohľadňovať kultúrna identita?

[26] Spracované podľa: Pecníková, 2013a
[27] Palenčár, 2004, s. 20

2.2 Interkultúrna identita

Interkultúrna identita prekonáva kultúrnu identitu viažucu sa na jednu kultúru. Zahŕňa vitálny komponent emocionálnej identifikácie, ktorý nie je limitovaný jednou (homogénnou) sociálnou skupinou alebo kultúrou. Je úzko spätá s interkulturalitou a interkultúrnymi aktivitami, najmä komunikáciou, ktorá prináša výzvy a konfrontácie a vedie k obohateniu a rozšíreniu identity osobnosti.

Interkultúrna identita sa rozvíja v dynamike procesov (psychologických, vzťahových, skupinových, inštitucionálnych a pod.). Pri jej rozvoji sa neodstraňujú kultúrne odlišnosti, ale skúmajú sa procesy ich tvorby, reakcií a transformácie. Vyžaduje poznanie lingvistických i kultúrnych kódov, ale aj poznanie kultúry ako takej.

Interkultúrna identita predpokladá existenciu kultúrnej diverzity, ktorá sa vzťahuje. Odlišné kultúrne prejavy nemusia viesť len k rozvoju identity, ale môžu spôsobiť ***kultúrny šok***. Jeho symptómami sú: pocit vykorenenia a nostalgie, frustrácia, hnev, depresia, letargia, odmietanie „rozdielnej predstavy o čase, priestore, postojoch zoči-voči profesionálnej alebo sociálnej hierarchii, zvykom a konvenciám[28]“ komunity, jazyka a kultúry, a tiež oslabenie celkového zdravotného stavu.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[29] a odpovedajte na otázky:

Príkladom rozvoja interkultúrnej identity v praxi je aktívna participácia na medzinárodných projektoch, resp. práca v medzinárodných tímoch. Okrem profesionálnych kompetencií a schopnosti adaptácie na nové prostredie je to práve kultúrna interakcia, ktorá je kľúčovým elementom efektívnosti kooperácie. Bez rozvoja interkultúrnej identity a interkultúrnych kompetencií je jedinec limitovaný vo svojich možnostiach účasti na týchto medzikultúrnych aktivitách.

[28] Povchanič, 2012, s. 81
[29] Spracované podľa: Pecníková, 2016

Dochádza k priamemu kontaktu s príslušníkmi odlišnej kultúry a k snahe o vzájomnú spoluprácu, ktorú často sprevádzajú predsudky a nerovnosť príležitostí. Koncept interkulturality stojí v opozícii voči jednej stálej a nemennej kultúre, vyjadruje dynamiku, ktorá vedie k transformácii kultúr. Z tohto dôvodu sa nedá redukovať len na porovnávanie kultúr. Interkulturalita vytvára predpoklad pre interaktívne pole, v ktorom vzniká priestor pre komplexnejšiu analýzu charakteristických aspektov jednotlivých kultúr, a to i napriek globalizačným vplyvom. Pocitu kultúrneho šoku predchádza obdobie eufórie a nasleduje po ňom fáza privykania si na iný kultúrny systém, akulturácia a stabilita v novom prostredí. Predpokladáme, že kultúrny šok je reakciou na iný kultúrny systém, ktorého pravidlá odporujú nášmu vnútornému nastaveniu. Kultúrny šok je zvyčajne len prechodnou fázou. Niektorí jedinci tento kultúrny šok prekonajú, ale napriek tomu odmietajú prijatie kultúrnych hodnôt iného systému a ostávajú pevne zakorenení vo vlastnej kultúre.

Otázky:

1. Akým spôsobom sa dá rozvíjať interkultúrna identita?
2. Čo je to kultúrny šok? Prečo vzniká?
3. Aké je vaša skúsenosť s rozvojom interkultúrnej identity?

2.3 Kultúrna adaptácia

Rozvoj (inter)kultúrnej identity je často spájaný s presunom do inej krajiny. Migrácie nie sú len fenoménom súčasnosti, v priebehu dejín ľudstva neustále dochádzalo k presunom obyvateľov. Dôvody môžu byť rôzne[30], od prírodných podmienok cez vojnové konflikty po lepšie životné podmienky. V každom procese prechodu z jednej kultúry do druhej sa uplatňuje **akulturačná** stratégia.

Stratégie kultúrnej adaptácie rozdeľujeme na:

1. **Integrácia** – adaptácia, pri ktorej imigranti prijímajú kultúru, do ktorej prišli, ale zároveň si chcú udržať svoju vlastnú – majú dve kultúrne identity.
2. **Asimilácia** – adaptácia, ktorej znakom je to, že sa imigranti snažia maximálne prijať „novú“ kultúru a pôvodnú kultúru nepovažujú za dôležitú. Kontakty sa snažia nadviazať

[30] Hruboň a kol., 2017

v hostiteľskej krajine s príslušníkmi danej kultúry, osvojujú si ich jazyk, životný štýl, hodnoty i tradície.

3. **Separácia** – je opakom adaptácie, imigranti sa izolujú od „novej" kultúry, udržiavajú a chránia si svoju kultúru.
4. **Marginalizácia** – adaptácia, ktorá sa nachádza medzi separáciou a asimiláciou. Imigranti sa vyčleňujú z pôvodnej i hostiteľskej komunity, identifikujú sa so subkultúrou podobných kultúrnych identít.

Migranti zvyčajne pri svojej adaptácii uplatňujú najmú stratégiu integrácie, pričom hosťovská kultúra od nich očakáva asimiláciu.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[31] a odpovedajte na otázky:

Fenoménu spoločenskej nerovnosti a asimilácii migrantov sa venuje aj M. Barberyová v románe *S eleganciou ježka (2008).* Rozprávačkou románu je domovníčka v luxusnom parížskom bytovom dome, Renée. Renée sleduje život „bohatých" s odstupom. Vystihuje ich všeobecné predstavy o „nižšej" vrstve, ku ktorej patrí. *„Že by si mohla číst třeba jen pro povznesení ducha, to je nesrovnalost, kterou žádný měšťák nemůže přijmout[32].*" Druhou ústrednou postavou knihy je mladé dievča Paloma, ktorá je síce príslušníčkou privilegovanej vrstvy, ale uvedomuje si, že spoločnosť rozdelená podľa majetku či pôvodu nie je prejavom demokracie, ktorá by mala byť prítomná v novom tisícročí.

Jej kritika spoločnosti zaznieva na príbehu malej siroty z Thajska, Thea. Stretla ho na čaji u Angeliny. *„Všichni okolo byli slušně oblečení, vybíranými způsoby se ládovali nehorázně drahými dortíky a rozhodně tu byli jenom proto, aby (...) no proto, že tohle místo něco znamená, že patří k určitému světu, že k němu patří určité kódy, plány, (...)[33]"*. Paloma sa však zamýšľa nad tým, ako to Theo zvládne. Dovtedy žil v rybárskej dedinke v Thajsku, vo svete, ktorému vládnu iné hodnoty a pocity. A zrazu sa ocitol v Paríži u Angeliny. *„Byl vhodzen do odlišné kultury. Z Asie do Evropy, z chudého světa do světa bohatých[34]"*.

[31] Spracované podľa: Pecníková, 2013a
[32] Barberyová, 2008, s. 12
[33] Ibid., s. 246
[34] Ibid., s. 246

Z textu vyvstáva otázka, či bude jeho prechod z jedného sveta do druhého plynulý. *„Theo možná bude mít později chuť zapalovat auta. (...) Možná je to pocit, že nemáte vlastní kulturu. Protože když nemáte vlastní kulturu, tak nejste civilizovaná bytost, jste divoké zvíře. A divoké zvíře pálí, zabíjí, loupí*[35]*“* .

Theom môže byť každý prisťahovalec. Svet je vďaka globalizácii prepojený a ľudia dobrovoľne i nedobrovoľne migrujú. Prinášajú si svoju kultúru a zároveň by mali akceptovať pravidlá tej „inej“. S týmto fenoménom sa stretávame na začiatku nového tisícročia. Mení sa tvár nielen francúzskej identity, ale všetkých aspektov identity vo všeobecnosti. Prehodnocujú sa kritériá, robia výskumy. No pri súčasnom vývine sa Theom naozaj môže stať ktokoľvek.

Otázky:

1. Ktorú stratégiu kultúrnej adaptácie si podľa vás zvolí Theo?
2. Je kritika autorky románu vhodná aj pre súčasnú situáciu vo svete a Európe?
3. Akým spôsobom mení migrácia identitu?

2.4 Kultúrna animozita

V priebehu dejín sme boli svedkami problematického súžitia národov, etník, kultúr. Konfliktné vzťahy národov nie sú výnimočné ani dnes. Nerešpektovanie kultúrnych odlišností sa často pokladá za najväčší problém pri dosahovaní spoločných riešení sporov. Tieto prejavy sú založené na predsudkoch, ale aj iracionálnych postojoch a ich sprievodným javom je animozita.

Kultúrna animozita je založená na pocite nedôvery, odmietaní a nepriateľstve voči inej kultúre (národu, etniku). Tento postoj posilňuje presvedčenie, že tento „nepriateľ“ poškodil alebo poškodzuje akýmkoľvek spôsobom vlastnú kultúru[36]. Animozita bola prítomná v spoločnosti počas svetových vojen a prejavuje sa dodnes.

[35] Ibid., s. 247
[36] Průcha, 2010

Rozdeľujeme ju na štyri kategórie:

1. **situačná animozita** – pocit nepriateľstva z určitého jednorazového konania, ktoré vnímame ako negatívny útok na vlastnú kultúru (národ),
2. **trvalá animozita** – súbor nepriateľských pocitov, ktoré sa nahromadili počas dlhšieho časového úseku dejín,
3. **osobná animozita** – môže byť situačná alebo trvalá (na základe vlastného prežívania jednotlivca),
4. **národná animozita** – negatívne pocity celej skupiny ľudí (národa) voči inej skupine (národu).

Pri kultúrnej animozite je dôležité aj to, či príslušníci jednej kultúry pociťujú sympatie (obdiv) voči inej kultúre bez zdanlivo racionálnych dôvodov, ako aj správanie dominantnej kultúry a jej prejavy. Zaujímavým zistením je fakt, že jazyková príbuznosť nemá vplyv na zvyšovanie sympatií k iným národom[37].

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[38] a odpovedajte na otázky:

Predsudky sú formou postoja, ktorému predchádzali reálne skúsenosti negatívneho charakteru. Stereotypy sú vnímané neutrálnejšie, pretože zvyčajne vychádzajú z reálnych faktov. Predsudky sú zvyčajne založené na stereotypoch, no stereotypy nie sú nevyhnutne predsudkami. Oba prípady schematicky reprezentujú a zjednodušujú kultúrne prejavy a vzorce. Zaujímavým poznatkom je, že prekračujú bežné časové horizonty a sú mnohokrát odovzdávané z generácie na generáciu.

Za základné bariéry interkultúrnej komunikácii[39] sa považujú:
1. strach/úzkosť (*anxiety, angl.)*
2. podobnosť namiesto odlišnosti (*similarity instead of differences, angl.)*
3. etnocentrizmus (*ethnocentrism, angl.)*
4. stereotypy a predsudky (*stereotypes and prejudices, angl.)*

[37] Ibid.
[38] Spracované podľa: Pecníková, 2016
[39] Jandt, 2010

5. neverbálne chybné interpretácie (*nonverbal misinterpretations, angl.)*
6. jazyk (*language, angl.)*

Pri prekonávaní kultúrnych bariér je nevyhnutné prekonať kultúrny šok a vyrovnať sa s kultúrnou diverzitou, ktorá podvedome ohrozuje ukotvenie v našej vlastnej kultúre. Tento proces je sprevádzaný veľkou mierou tolerancie, nejasnosti, snahou o riešenie situácie formou kompromisov, empatiou a komunikačnou kompetenciou. Potvrdzuje to aj koncept cudzinca, pričom cudzinec je v tomto ponímaní členom skupiny, ktorý koná tak, ako je to bežné v jeho vlastnej kultúre, ale svojím konaním sa odlišuje od hostiteľskej skupiny. Cudzinec je v novej kultúre limitovaný svojím strachom, nakoľko sa musí vyrovnávať s tým, že je všade nový. Strach môže vzbudzovať aj vo svojom okolí, ktoré nevie, ako na novú situáciu reagovať - najmä ak to, čo je pre cudzinca normálne, okolie šokuje, či už je to intenzita prejavov emócií alebo jeho zvyky či životný štýl.

Pri tomto spôsobe komunikácie je častým následkom extrémna obrana hostiteľskej kultúry. Na základe nepochopenia vznikajú predsudky a posilňovanie negatívnych stereotypov, ktoré sa viažu na celú skupinu. Pri interkultúrnej komunikácii s cudzincom môže dôjsť aj k nesprávnemu pochopeniu neverbálnych i verbálnych prejavov. Práve nesprávna interpretácia rovnakých znakov, gest či symbolov vedie k vzniku interkultúrnych nedorozumení. Aj použitie jazyka a najmä výber nevhodných jazykových prostriedkov môže byť veľkým problémom. Rozdielne pochopenie verbálnych i neverbálnych prostriedkov sa pri ich vzájomnom kontakte dostáva do stretu a v takejto situácii sa i zdanlivo nepatrný jazykový prvok môže zmeniť na neprekonateľnú prekážku v komunikácii.

Otázky:

1. S akými prejavmi kultúrnej animozity ste sa stretli pri kontakte s cudzincami?
2. Ktorú z komunikačných bariér považujete za najdôležitejšiu a prečo?
3. Čo môže pomôcť pri odbúraní kultúrnej animozity v praxi?

2.5 Kultúrna komunita

Pojem komunita v ľuďoch zvyčajne vyvoláva dobrý pocit: je dobré *„mať komunitu“, „patriť do komunity“.(...) Zdá sa nám, že komunita je vždy niečo dobré*[40]*“*. Komunita predpokladá porozumenie, dôveru, bezpečnosť a dobrú vôľu zúčastnených. Skutočná (existujúca) komunita je však charakteristická aj tým, že v nej neustále prebieha spor medzi individualitou a kolektivitou. Základnými znakmi komunity sú okrem toho: ***odlíšiteľnosť, malosť a sebestačnosť.***

Odlíšiteľnosť sa prejavuje cieľovým zameraním a vymedzením spomedzi ostatných komunít, **malosť** zaručuje dohliadanie na aktivity a činnosť členov komunity, tiež uľahčuje komunikáciu. **Sebestačnosť** znamená, že členovia komunity si vedia väčšinu aktivít a činností zabezpečiť sami. Štvrtým kritériom bola v minulosti i homogenita, ktorá je však v dobe technologických vymožeností nahrádzaná rozmanitosťou.

Lokálna komunita je tvorená občanmi jedného celku (obce, mesta a pod.). Vychádza čiastočne z historickej tradície, lokálnych podmienok a potrieb a jej fungovanie má priamy dosah na blízke okolie. Popritom sa rozvíja aj smerom „von“, teda nadväzuje kontakty a väzby s podobnými celkami.

Kultúrna (resp. sociokultúrna) komunita je zdrojom tvorby sociálneho kapitálu, pričom táto činnosť nemusí byť výhradne formálneho charakteru. Kapitál vzniká počas bežnej komunikácie so susedmi, pri spoločnom obede, na rôznych festivaloch a oslavách, teda na všetkých aktivitách, ktoré posilňujú komunitu[41]. Takto vzniknuté sociálne väzby a spolupráca s občianskou sférou vedie k riešeniu problémov na úrovni komunít, vzniku nových príležitostí, ako aj ku konfrontovaniu sa s hrozbami, ktorým komunity čelia (rastúca chudoba, nezamestnanosť a i.). Mnohé príklady z praxe nás dnes presviedčajú, že komunitné projekty zásadným spôsobom pomohli zlepšiť situáciu a viedli ľudí k spoločnému kolektívnemu postupu[42].

[40] Bauman, 2006, s. 7
[41] Woolcock, 2000
[42] Ibid.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[43] a odpovedajte na otázky:

Z komunitárneho pohľadu je budovanie sociálneho kapitálu predovšetkým spojené s lokálnymi organizáciami, kam zaraďujeme združenia, kluby či občianske skupiny. Ich úlohou je spravovanie komunity. Pozitívny pohľad na tento fakt niekedy čelí problémom, ktoré môžu komunitu sprevádzať. Niektoré zložky sa vyznačujú značnou izolovanosťou, prípadne si kladú špeciálne (až zvláštne a pre niekoho neprijateľné) podmienky pre členstvo v tejto komunite. Tiež tu pozorujeme znaky nerovnosti príležitostí, rodovú stereotypizáciu či priame naviazanie na súkromné zdroje a osoby. Sociálny kapitál preto môže slúžiť len ako falošné označenie niečoho, čo v skutočnosti sociálnym kapitálom nie je.

Samotný pojem sociálny kapitál zaviedol do používania tím urbánnych sociológov v päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Neskôr tento pojem použil aj Putnam[44] pri svojej koncepcii občianskej a sociálnej participácie a postupne sa sociálny kapitál stal predmetom záujmu ekonomických teoretikov. Dostal sa do teórií o decentralizácii, kreovaní ekonomických zón či štúdií o súkromnom a verejnom priestore. Pozornosť sa pritom zameriavala na faktory, cez ktoré sociálny kapitál pôsobí na ekonomický rozvoj. Vďaka zvyšovaniu pozornosti voči tomuto fenoménu sa sociálny kapitál stal napr. i súčasťou programov Svetovej banky.

Tvorba sociálneho kapitálu je spätá s prejavmi aktívnych občanov. Dnes však pozorujeme, že komunita ako taká nemusí byť limitovaná hranicami, obcou či inými obmedzeniami. Vznikajú nové typy komunít, napr. komunity na diaľku. *„Malá, sídelní či lokální komunita, která přežila zánik tradiční společnosti, se sice změnila (už není tak jednotná, uzatvořená a familiární jako bývala), ale funguje dál. Stále zůstává symbolem společenství, kde se všichni znají, kde panují vztahy vzájemné důvěry, reciprocity, resp. občanské výpomoci[45]".* Komunita tak istým spôsobom pomáha obnoviť sociálnu súdržnosť, obsahuje prvky humanity a vracia sa k myšlienke občianskych cností.

[43] Spracované podľa: Pecníková, 2017a
[44] Putnam, 2002
[45] Frič – Vávra, 2012, s. 12

Otázky:

1. Definujte vami vybranú komunitu. Spĺňa základné znaky komunity?
2. Aké komunity vznikajú v súčasnosti? Sú viazané len na lokálne prostredie?
3. Čo môžeme označiť za sociálny kapitál, ktorý vzniká vďaka komunite?

2.6 Kultúra a migrácia

Kultúrna komunita má významnú úlohu aj z hľadiska integrácie migrantov. Pri príchode do inej kultúry si zvyčajne človek oveľa viac uvedomuje dôležitosť dvoch pojmov: **identity a komunity.**

Začlenenie migrantov do spoločnosti prebieha na **troch úrovniach**: sociálno-ekonomickej, občiansko-politickej a kultúrnej. Popri snahe o občiansku rovnosť sa často zabúda na kultúrnu integráciu.

Spoločnosť preferuje prejavy dominantnej majoritnej kultúry a nové prvky, ktoré odlišujú migrantov, vyvolávajú pocit strachu z neznámeho. Dokonca sa môže stať, že uchovávanie kultúrnych odlišností znevýhodňuje migrantov v dosahovaní ekonomickej a politickej rovnosti. Migranti potrebujú prejavovať svoju kultúrnu identitu, no zároveň potrebujú svoju kultúrnu komunitu.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[46] a odpovedajte na otázky:

Migranti si svoje komunity vytvárajú v medzipriestore lokálnej a globálnej komunity. Oveľa silnejšie je v nich prítomný prvok identifikácie a nadobúdania identity, ktorá nie je daná, pevná a nemenná, ale naopak, rozvíja sa do tzv. *multiple identity*, angl., teda do viacnásobnej identity. Žiadna kultúra nie je uzavretá a ohraničená, no prejavuje sa určitými znakmi, na ktoré si migranti prichádzajúci z iného kultúrneho prostredia musia zvykať. Po príchode do novej krajiny prebieha proces *akulturácie*, čo neznamená automaticky stratu vlastnej kultúrnej identity, ktorá sa prejavuje napr. v komunitnom živote skupín migrantov, ale zároveň dochádza k interakciám s novým kultúrnym prostredím.

[46] Spracované podľa: Pecníková in Hruboň (2017)

Problematický je skôr proces asimilácie, ktorý si vyžaduje prijatie noriem a kódov spoločnosti, ako aj stotožnenie sa s kultúrou krajiny, do ktorej prichádzajú. Migranti prichádzajúci do kultúrneho systému môžu tieto kultúrne vzorce odmietať, pretože odporujú ich vlastným, ale väčšinová spoločnosť môže tiež prirodzene tvoriť hranice medzi „vlastným“ a „cudzím“. Spoločenstvo ako také je vnútorne diferencované, a preto aj jeho členovia môžu prejavovať pluralitu názorov na jednu tému. Členstvo a prijatie v komunite podmieňuje ochota akceptovať jej pravidlá a systém, no zároveň aj uvedomenie si faktu, že normy správania a hodnoty môžu byť úplne v protiklade s kultúrnou identitou. Príkladom je náboženstvo. Niektoré náboženstvá vyžadujú od veriacich prísne dodržiavanie pravidiel. Táto hlboká viera je súčasťou ich kultúrnej identity. V prípade príchodu do inej krajiny je možné, že majoritná spoločnosť nebude tolerantná k týmto prejavom, ak napr. zasahujú do pracovného života. Preto je pre nich náročné žiť v súlade so spoločnosťou a zároveň vlastnou tradíciou.

Otázky:

1. V čom spočíva problém prijatia migrantov do komunity?
2. Akým spôsobom sú migranti začleňovaní do spoločnosti?
3. Čo okrem náboženstva môže mať zásadnú úlohu v procese akulturácie a asimilácie?

3 Pluralita kultúr

3.1 Odlišnosti kultúr(y)

Kultúra má protichodný charakter, pretože vďaka nej vzniká aktivita, no zároveň je jej výsledkom. Môže mať tradičný i multikultúrny charakter, prebieha simultánne na lokálnej i globálnej úrovni, každý z nás je jej tvorcom i produktom. A existuje tiež ***jedna kultúra*** a ***viaceré kultúry*** (v množnom čísle).

V roku 2005 prijalo 148 krajín združených v UNESCO *Konvenciu o pluralite kultúr*[47], ktorej cieľom je šíriť, ochraňovať a podporovať kultúry a interkulturalitu[48]. **Pluralitu**, teda uznanie rôznych kultúr a ich vzájomných interakcií, sprevádza proces tzv. hybridizácie kultúry a rozvoj interkultúrnej komunikácie, následkom čoho sa tvoria nové kultúrne kódy. Hybridizácia kultúry prebieha v polarite, napr. rurálne – mestské (urbánne), archaické-moderné a i. Jej predstavitelia majú pocit oslobodenia od klasických kultúrnych štruktúr tým, že si vytvárajú vlastné.

Kultúry navzájom komunikujú a tento proces sa nazýva interkultúrna komunikácia. Jej dôležitou súčasťou je porozumenie kultúrnej odlišnosti, redukcia predsudkov a schopnosť viesť dialóg. Okrem toho sa do interkultúrnej komunikácie vždy zapája naša kultúrna identita a naše predstavy o inej kultúre pod vplyvom stereotypov.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[49] a odpovedajte na otázky:

Karel Čapek vo svojom diele *Anglické listy*[50] opisuje anglický domov ako miesto harmónie, kde je dôležitá istá patriarchálnosť rodiny a pohodlie. Očividné je to najmä na vidieku: *„Cestička jako by ji vymetl, sametové tůně s leknínv a kosatci, parky, zámky, louky a louky, žádná pole, nic co by křičelo o lidské dřině. Ráj, kde sám pánbůh udělal asfaltové*

[47] Pojem kultúrna diverzita sa začal používať od r. 1999, kedy sa konala konferencia UNESCO zameraná na kultúrne výnimky.
[48] Abou, 2011
[49] Spracované podľa: Pecníková-Slatinská, 2014b
[50] Súčasť publikácie *Cestopisní fejtony, 2011*

a pískové cesty, nasázel staré stromy a upletl z břečťanu dečky na červené domky[51]*".*

Rovnako hovorí, že Angličania sú formálnejší, konzervatívnejší a chladnejší, so špecifickým „suchým" zmyslom pre humor. Dodáva, že radi stoja v rade (*standing in a queue*, *angl*.) a že viacerí sú snobi.

Čapek však žiadnym spôsobom nedehonestuje špecifickosť danej kultúry. Naopak, považuje všetky národné zvláštnosti za obohatenie tohto sveta. Anglicko sa podľa neho líši od kontinentu (Európy) a vyzerá inak, ako čakal. Váži si túto krajinu, pretože si udržala tak veľa z histórie. Istým spôsobom si túto krajinu idealizuje: *„To nejkrásnější na Anglii jsou však stromy, stáda a lidé, a pak ještě lodi. Stará Anglie pak jsou ti růžoví staří gentlemani, kteří zjara nosí šedivý cylindr a v létě honí kuličky na hřištích golfu a vypadají tak svěže a mile, že bych si chtěl s nimi hrát, kdyby mi bylo osm let. A staré ladies, které pořád mají v rukou pletení a jsou růžové, krásné a vlídné, pijí horkou vodu a nikdy vám nevypravují o svých nemocech*[52]*"*. Tieto postrehy napísal v roku 1924.

Otázky:

1. Ako sa podľa vás zmenilo Anglicko od roku 1924?
2. Súhlasíte s charakteristikou Angličanov? Aké stereotypy o Anglicku / Británii poznáte?
3. Je podľa vás angličtina dôležitým jazykom pre interkultúrnu komunikáciu?

3.2 Globalizácia a kultúra

Globalizácia[53] je procesom, ktorý vytvára prepojenia medzi spoločnosťami a kultúrami, ktoré boli predtým od seba oddelené a neznáme[54]. Problematickým je prepojenie kultúrnej inovácie a kultúrnej tradície, ktoré sa ocitli vo vzájomnej interakcii. Globalizácia neznamená bezmedzné otvorenie sa kultúrnym zmenám, ktoré by mali nahradiť tradície. Ale aj prílišná ochrana tradícií a zatvorenie kultúr znemožňujú zmysluplný dialóg medzi kultúrami.

[51] Čapek, 2011, s. 82
[52] Ibid., s. 121
[53] Gobalizácia je komplexný fenomén, ktorý spracovali s publikáciách autori ako Bauman (1999) alebo Beck (2004).
[54] Baraldi, 2006, s. 55

Globalizácia prináša do pôvodnej spoločnosti generalizáciu hodnôt ako demokracia, individuálna sloboda, voľný trh, ľudské práva, vzdelanie a i., ktoré sú považované za indikátory „civilizovanej“ spoločnosti. Avšak ani tieto hodnoty nedokážu zaručiť stabilné sociálne štruktúry vo svete. Globalizovaný svet stále nevnímame ako jednu svetovú spoločnosť, ale ako mozaiku rozmanitých (glokalizovaných) spoločností.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[55] a odpovedajte na otázky:

Hoci má globalizácia množstvo kritikov, má aj svoje pozitívne aspekty, ktoré pomáhajú mnohým ľuďom zlepšiť zdravotnú starostlivosť či životnú úroveň. Globalizácia je proces, v ktorom človek, obchod, informácie, trh, demokracia prekračujú štátne hranice a politická moc stráca lokálny charakter. Voľný pohyb na pracovnom, obchodnom, finančnom, kultúrnom trhu oslobodzuje myslenie a podnecuje slobodu a aktivitu. Dáva k dispozícii schopnosť kontrolovať vlastný život a tým aj úroveň prosperity. Beck vo svojom diele *Čo je to globalizácia* (2004) tvrdí, že „v úvahách o nadnárodnej občianskej spoločnosti sa zviditeľňujú sociokultúrne procesy, skúsenosti, konflikty a identity, ktoré sa orientujú na „model jedného sveta“, na nadnárodné sociálne prúdy, na globalizáciu „odspodu“, na nové svetoobčianstvo[56]“ .

Vo vnútri témy globalizácia však existuje citlivá podtéma: vlastná kultúra, ktorá aj vo svete globalizácie zdôrazňuje vlastné, podstatné kultúrne hodnoty. Tieto zabezpečujú identifikáciu ďalšej z tém, ktorou je uznanie kultúrnej diverzity, či revitalizácia hodnoty lokálnej kultúry v globalizovanom svete s jej prehľadnosťou sociálnych vzťahov a vyčleneným územím vo vzťahu ku kultúrnym a historickým hodnotám. Ľudia prirodzene potrebujú chrániť vlastnú kultúrnu identitu pred beztvárnosťou.

[55] Spracované podľa: Pecníková-Orlická, 2014
[56] Beck, 2004, s. 43

Hervé Juvin[57] vo svojej časti polemiky o planetárnej kultúre Globalizovaný Západ definuje novú globálnu kultúru či „svetokultúru“ ako niečo, čo stojí na kritériách kvantity. Kvantita nahrádza kvalitu a poznanie. S internetom prichádza logika tzv. „kultúry a demokracie“, kvantitatívna logika, ktorá o kvalite priateľstva či literárnych diel rozhoduje počtom kliknutí. Kvantita rozhoduje, čo je pravda a potvrdzuje, čo je krásne, dobré a skutočné. Priateľstvá sú vzácnejšie počtom klikov a umenie má takú cenu, koľko stojí. Globálna kultúra priniesla kultúrnu indiferenciáciu a peňažnú diferenciáciu. Na základe týchto dvoch charakteristík ju Juvin označuje za najnebezpečnejší pokus zničiť jednotlivé ľudské kultúry formované ich zvláštnosťami a pôvodom. Na zvyškoch kultúr, ruinách sebaúcty a posvätnosti, môže vyvstať čokoľvek. Predovšetkým však rušenie hraníc a odzbrojenie všetkých miestnych a národných kultúr neprináša mier, ale výbuch všeobecného násilia bez štruktúry a cieľa, bez záujmov založených na cti a odhadnutí situácie.

Otázky:

1. Prečo je globalizácia vnímaná ako negatívny proces? Aké sú najčastejšie výhrady proti nej?
2. Súhlasíte s tvrdením Hervé Juvina? Uveďte argumenty pre a proti.
3. Ktoré hodnoty by ste označili za globálne? Prečo?

3.3 Hybridizácia kultúr

Hybridizácia kultúrnych kódov[58] sa prejavuje v každom jedincovi, ktorý zosobňuje kultúrnu diverzitu. Jeho kultúrna identita nie je definovaná jednou kultúrou, ale dochádza k prelínaniu viacerých kultúrnych kódov, ktoré môžu byť úplne odlišné. Základným znakom je zmena osobných preferencií, ktoré by si tento človek (ako člen určitého spoločenstva) mal vybrať na základe svojej kultúrnej príslušnosti. Tento proces následne súvisí s kultúrnou adaptáciou[59].

[57] Juvin, 2012
[58] Wieworka, 2000
[59] Kim, 2001

Kultúrna adaptácia je proces, pri ktorom je potrebné prejaviť empatiu a citlivosť k potrebám druhej strany. Nazýva sa aj kultúrny kontrakt. Má viesť nielen k spoznávaniu druhých, ale i k učeniu sa od druhých. Dialóg vyžaduje aktívne zapojenie a rozvoj interkultúrnej komunikácie. Tým dochádza k rozvíjaniu vlastnej kultúrnej identity.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[60] a odpovedajte na otázky:

Karel Čapek prešiel procesom kultúrnej adaptácie, o ktorej nám zanechal svedectvo v podobe svojich *Anglických listov*. Citlivo tu vnímal kultúrne odlišnosti. Anglicko považoval za samostatný celok s vlastnou kultúrou a národnou tradíciou. Všimol si úctu k aristokracii, historizmu, konzervativizmu a iným starým a zvláštnym veciam: *„Nevím ani proč, ale tato střízlivá Anglie mi připadá nejpohádkovější a nejromantičtější ze všech zemí, které jsem kdy viděl. Snad je to pro ty staré stromy[61]“*.

Pri písaní bol ovplyvnený kultúrnymi vzorcami, ktoré si – tak ako každý iný – osvojil už počas procesu socializácie či enkulturácie. Problémom sú najmä predsudky, ktoré môžu byť hlboko zakorenené v kolektívnej pamäti národa a len ťažko sa ich jednotlivci zbavujú. Sú akoby zakorenené v ľudskej mysli a bránia nám prijať iný názor.

Človek si uvedomuje odlišnosť a pri vstupe do iného kultúrneho prostredia môže zažiť tzv. kultúrny šok. Jeho príčinami môže byť práve odlišnosť hodnôt, ale i nastavenia spoločnosti. V prípade Čapka to bol napríklad nezvyk na veľké množstvá ľudí, pocit osamelosti. Ako hovorí v knihe, je to pocit, ako keď sa malé dieťa stratí v lese. *„Tehdy jsem se vracel z Londýna zdrcen, zoufalý, zhroucen na duchu i na těle, poprvé v životě jsem pocítil slepý a zuřivý odpor k moderní civilizaci. Zdálo se mi, že je něco barbarského a katastrofálního v tom strašném nakupení lidí[62]“*.

[60] Spracované podľa: Pecníková-Slatinská, 2014b
[61] Čapek, 2011, S. 56
[62] Ibid., s.60

Otázky:

1. Prečo je proces kultúrnej adaptácie často sprevádzaný „kultúrnym šokom“?
2. Čo je to kultúrny šok?
3. Ako sa počas kultúrnej adaptácie rozvíja identita?

3.4 Kultúrne dimenzie

Pokiaľ hľadáme odpoveď na otázku, z čoho sa skladá kultúra vo vnútri a aké sú jej ***dimenzie***, najzásadnejšou teóriou v tejto oblasti je dodnes Hofstedeho model. Hofstede[63] pristupuje ku kultúre ako k softvéru ľudskej mysle, ktorá sa pri hľadaní riešení na spoločné problémy v každej kultúre správa inak. Hofstede svojím pozorovaním dospel k záveru, že ľudská bytosť sa pôsobením kultúry mení na osobnosť, ktorá má špecifické kultúrne rysy, podľa nich koná a je mentálne naprogramovaná. Do centra kultúry umiestnil ***hodnoty***, ďalšiu vrstvu tvoria ***rituály, hrdinovia a symboly***; všetky tieto kategórie vedú k istým praktikám, ktoré sú pre dané spoločenstvo typické.

Hofstede[64] sa však stal oveľa známejší tým, že ako prvý stanovil na základe výskumu dimenzie národných kultúr:

A) mocenský odstup,
B) individualizmus – kolektivizmus,
C) maskulinita – feminita,
D) vyhýbanie sa neistote,
E) dlhodobá-krátkodobá orientácia.

Hofstedeho výskum je dodnes základným zdrojom poznatkov pre výskum národných kultúr. V čase svojho vzniku vzbudil veľkú pozornosť, dnes však pribúdajú kritici, ktorí mu vyčítajú príliš zjednodušené vnímanie národných kultúr bez reflektovania poznatkov z iných vedných oblastí. Kľúčovým problémom jeho práce sa stala metodológia, zvolené spôsoby, ktorými „meral“ národnú kultúru. V každom prípade jeho práca inšpirovala ďalších autorov, ktorí na ňu nadviazali.

[63] Hofstede - Hofstede, 2006

[64] Pôvodne stanovil 4 dimenzie národnej kultúry, neskôr pridal aj posledný bod. Hofstede svoj výskum zrelizoval v 70. rokoch na vzorke 116 tisíc zamestnancov spoločnosti IBM.

Charakteristika Hofstedeho dimenzií národných kultúr[65]:

1. **Mocenský odstup**

Táto dimenzia predpokladá spoločenský odstup medzi ľuďmi, ktorí nemajú rovnaké spoločenské postavenie. Rovnako predpokladá, že moc nie je rozdelená rovnomerne a obyvatelia či inštitúcie to očakávajú a akceptujú. Napr. odstup medzi vedúcim a pracovníkmi, odstup medzi učiteľom a žiakmi.
Krajiny s najväčším mocenským odstupom: Malajzia, Filipíny, Mexiko.
Krajiny s malým mocenským odstupom: Rakúsko, Dánsko, Írsko.

2. **Individualizmus – kolektivizmus**

V tejto dimenzii je zohľadnená závislosť jedinca od kolektívu (rodiny a pod.), ako aj miera jeho voľnosti, ktorá vedie k individualistickému správaniu. Zohľadňujú sa väzby na kolektív, ktoré môžu byť veľmi slabé, ale aj veľmi silné a vedú k tomu, že človek je od narodenia integrovaný do komunity.
Individualistické krajiny: USA, Veľká Británia, Kanada.
Kolektivistické krajiny: Guatemala, Ekvádor, Pakistan.

3. **Maskulinita – feminita**

Zastúpenie rodových prvkov v spoločnosti. Maskulinita predstavuje stereotypne „mužské“ rysy – priebojnosť, súťaživosť, feminita predstavuje stereotypne „ženské“ prvky – starostlivosť o druhých, jemnosť. Dôležité je to, akým spôsobom sú rodové roly (úloha muža a úloha ženy) prezentované v spoločnosti, odráža sa to napr. v rovnoprávnom postavení žien.
Maskulínne krajiny: Japonsko, Rakúsko, Taliansko.
Femiínne krajiny: Švédsko, Nórsko, Dánsko.

4. **Vyhýbanie sa neistote**

Táto dimenzia zohľadňuje to, do akej miery sa príslušníci danej kultúry cítia ohrození a neistí v kontakte s neznámymi kultúrami a situáciami. Vyjadruje to tiež odmietanie rôznych zmien, napr. zmeny pracoviska - ich konanie vedie k tomu, aby sa jej vyhli.

[65] Ibid.

Krajiny so silným vyhýbaním sa neistote: Grécko, Portugalsko, Japonsko.

Krajiny so slabým vyhýbaním sa neistote: Singapur, Dánsko, Veľká Británia.

5. Dlhodobá – krátkodobá orientácia

Niektoré národné kultúry si osvojili zameranie na dlhodobé ciele, ktoré sa viažu k vytrvalosti, predstave budúcej odmeny, ochote podriadiť všetko v prospech týchto cieľov. Na druhej strane sú niektoré kultúry orientované na krátkodobé ciele, ktoré chcú dosiahnuť čím skôr. Táto dimenzia sa odráža aj v hodnotových systémoch, ktoré dané spoločnosti majú.
Dlhodobo orientované krajiny: Čína, Japonsko, Hong Kong.
Krátkodobo orientované krajiny: Pakistan, Nigéria, Kanada, Veľká Británia, USA.

Pre porovnanie uvádzame dimenzie Slovákov a Čechov[66]:

Dimenzia	**Slováci**	**Česi**
Mocenský odstup	**79**	**53**
Individualizmus	**48**	**73**
Maskulinita	**90**	**39**
Vyhýbanie sa neistote	**37**	**61**
Dlhodobá orientácia	**41**	**23**

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[67] a odpovedajte na otázky:

Na základe Hofstedeho výsledkov bolo vykonaných množstvo ďalších výskumov. Proti Hofstedeho teórii sú však vznášané určité výhrady z metodologického hľadiska aj napriek tomu, že jeho model je relatívne jednoduchý a pri použití všeobecne platný. Na prvý pohľad mnohé kultúrne i národné aspekty zjednodušuje, no zároveň potvrdzuje rozdielnosť kultúr a poukazuje na rozdielnu národnú a kultúrnu identitu.

[66] Prevzaté z: Průcha, 2010, s. 83
[67] Spracované podľa: Pecníková, 2013b

Národná identita je často charakterizovaná práve funkciami, ktoré plní. Považuje sa za primordiálny základ identity, pretože príslušníkovi národu je daná narodením; primordiálnosť je však v spoločnosti zastúpená v závislosti od typu kultúry. Podľa slovenského výskumu Piscovej z roku 1997 je najdôležitejším znakom národnej identity teritoriálny aspekt, teda spätosť s určitým regiónom, krajinou, celkom. Aj podľa Eurobarometra prevláda vo všetkých krajinách EU stotožnenie obyvateľov so svojou domácou krajinou. Národná identita je teda v prvom rade viazaná na určité teritórium, kultúra je na druhom mieste.

Aj kultúra je v tomto zmysle len špecifický systém zdieľania hodnôt, spoločenských noriem, ideí, skúseností, tradícií, zvyklostí, komunikačných rituálov. Ide o produkty minulého správania ľudí, ktoré vedú a usmerňujú budúce správanie ľudí.

Otázky:

1. Prečo je pre národnú identitu najdôležitejší teritoriálny aspekt?
2. Porovnajte jednotlivé výsledky Slovákov a Čechov. V čom sú rozdielne?
3. Ako by ste rozšírili Hofstedeho dimenzie?

3.5 Stereotypy a predsudky

Stereotypy a predsudky[68] sa v spoločnosti objavujú veľmi často a majú spoločnú podstatu. Sú to predstavy, názory a postoje, ktoré jednotlivci alebo skupiny prechovávajú k iným jednotlivcom alebo skupinám, ako aj sami k sebe (autostereotypy). Sú relatívne stabilné, prenášajú sa medzigeneračne a veľmi často majú emocionálny náboj. Rozdiel medzi nimi je v ich obsahu.

Stereotypy – sú založené na šablónovitom vnímaní a posudzovaní, nie sú produktom priamej skúsenosti a udržujú sa medzigeneračne.

Predsudky – emočne nabité a kriticky nezhodnotené úsudky, ktoré následne vplývajú na postoj jednotlivca/skupiny, často im predchádza reálna skúsenosť.

[68] Průcha, 2010

Stereotypy a predsudky sa bežne šíria prostredníctvom masmédií, obsahujú ich školské učebnice a používajú sa pri manipulácii verejnej mienky.

Dôsledkom prechovávania predsudkov voči príslušníkom inej kultúry môže byť diskriminácia. **Diskriminácia** následne vedie k správaniu človeka, ktoré môže mať xenofóbne, rasistické či iné extrémistické črty. Od jednoduchého odmietanie „iného" môže prejsť až k extrémne agresívnym činom.

Samostatnú skupinu tvoria tzv. **etnofaulizmy**. Sú to neoficiálne názvy používané príslušníkmi jednej kultúry na označenie príslušníkov iného národa či etnika. Často sa tak označujú aj imigranti, minority. Je to veľká škála označení, ktoré môžu mať humorný podtón, ale môžu byť aj pejoratívne až vulgárne. Príkladom je označovanie Vietnamcov, ktorí prichádzali do ČSSR, za tzv. rákosníkov. Etnofaulizmy sú založené na stereotypoch a predsudkoch a môžu ich v spoločnosti posilňovať. Čím sú negatívnejšie a častejšie používané, tým viac sú imigranti odmietaní v danej kultúre.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text a odpovedajte na otázky:

Průcha[69] hodnotí predsudky a stereotypy ako určité predpojaté postoje, ktoré vznikajú často medzi susediacimi národmi, nemajú racionálne jadro, ale často sú historického pôvodu. Charakterizuje ich navyše i vysoká zotrvačnosť, pretože sa prenášajú medzigeneračne, z generácie na generáciu, čím si zachovávajú kontinuálny prechod z minulosti do súčasnosti a budúcnosti. Tým, že sa so stereotypmi a predsudkami stretávame od narodenia, postupne sa začleňujú i do našej psychiky a mnoho ráz im slepo veríme – rešpektujeme ich bez kritického a objektívneho preskúmania. Dovolíme si tvrdiť, že v dnešnej dobe neexistuje národ bez predsudkov a stereotypov. Tým, že sa prenášajú medzigeneračne, sú neustále živé, resp. oživované, často sa objavujú opäť v ťažších časoch, ktorým daný národ čelí. Vzhľadom na relativizmus kultúrnych dejín, pri ktorom dochádza k neustálej zmene hodnôt a ideálov, sa negatívne postoje môžu zmeniť na pozitívne a naopak.

[69] Průcha, 2010

Zaujímavé sú i postoje k stereotypom. Stereotypy sú často vnímané negatívne, avšak súhlasíme s názorom, že vďaka určitému stupňu stereotypizácie môžeme určitým spôsobom klasifikovať ľudí, resp. zatrieďovať ich do určitých štruktúr, ktoré nám pomáhajú pochopiť danú kultúru. To znamená, že stereotypy (pokiaľ nedosiahnu stupeň negatívnych stereotypov, predsudkov a etnofaulizmov) nám pomáhajú v určitej kategorizácii. Pomenovanie rozdielov bez hodnotenia môže pomôcť pri vzájomnom pochopení a tolerancii.

Otázky:

1. Uveďte príklad stereotypu a predsudku. Je medzi nimi rozdiel?
2. Prečo sú etnofaulizmy prevažne negatívne? Na čom sú založené?
3. Aké stereotypy poznáte o vlastnej kultúre či národe?

3.6 Kultúrne dimenzie správania

Každý kultúra má svoj vlastný **morálny kódex**, ktorý je viac či menej odlišný od ostatných kultúrnych skupín. V praxi si to môžeme i nemusíme všimnúť, keď však v danej kultúre pôsobíme istý čas, tak nás tento problém môže stretnúť. Rôzne kultúrne skupiny môžu mať úplne odlišný prístup ku pravde a lži, ktorý sa prejavuje tak, že objektívne pravdivé informácie sa z kultúrno-spoločenských dôvodov popierajú, zamlčiavajú, či naopak sú príliš verejné, a nepravdivé tvrdenia nie sú posudzované tak prísne, ako napríklad v našej kultúre.

Rovnako je to s poctivosťou či čestným správaním. Sú kultúry, ktoré majú ***odlišné parametre*** na posudzovanie (a odsudzovanie) korupcie, taktiež využívajú neférové praktiky pri rokovaniach, o ktorých druhá strana nemusí vedieť. Tradičné ponímanie morálky či hodnotový systém môžu byť v rôznych kultúrach úplne odlišné, aj keď to tak na prvý pohľad nemusí vyzerať.

Kultúrnou bariérou[70] v tejto oblasti je aj:

1. **Asertivita** – najmä v individualistických spoločnostiach je oceňovaná, pretože vedie človeka k priamemu, sebavedomému konaniu, ktoré presadzuje jeho záujmy. Problémom je pre kultúry, ktoré asertívne konanie nemajú integrované do svojej sociálnej zložky, a preto s takýmto správaním môžu mať problém.

[70] Průcha, 2010

2. **Sebavyvyšovanie** (*self-enhancement*, angl.) – snaha prezentovať sa v pozitívnejšom obraze ako zodpovedá skutočnosti, tendencia prilepšovať požadované vlastnosti.
3. **Sebakritickosť** (*self-criticism*, angl.) – neschopnosť primerane ohodnotiť svoje vlastné výsledky, svoju činnosť či aktivitu. Podceňovanie svojich schopností, ktoré nezodpovedá reálnej skutočnosti.

Tieto kultúrne bariéry môžu viesť k neželaným medzinárodným konfliktom, pretože ide o naučené správanie, ktoré je ťažké zmeniť. Z tohto dôvodu dnes existujú školenia – interkultúrne tréningy, ktoré majú pomôcť napr. ľuďom z neasertívnej kultúry naučiť sa presadzovať svoje požiadavky.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[71] a odpovedajte na otázky:

Kultúrne vzorce zohrávajú významnú rolu i v prípade vnímania jednej etnickej skupiny druhou v britskom kontexte (vnímanie Angličanov Welšanmi alebo Škótov Angličanmi), ale i vo vnímaní Angličanov ľuďmi na kontinente. Čapek si všíma zaujímavý komunikačný znak tejto odlišnosti: *„Člověk z pevniny si dodává důležitosti tím, že povídá. Angličan tím, že mlčí. (…) Toto mlčení není mlčení člověka o samotě, ani mlčením pythagorejského filozofa, ani mlčení před bohem, ani mlčení smrti, ani němé hloubání. Je to mlčení zvláštní, společenské a vytříbené, mlčení gentlemana mezi gentlemany*[72]*“* (Čapek, 2011, s. 73).

Pokiaľ ide o britský kontext, stereotypy o Angličanoch, Škótoch, Welšanoch a obyvateľoch žijúcich v Severnom Írsku nám pomáhajú dokresliť si bohatú mozaiku britského národa, resp. komponentov, ktoré dotvárajú britskú identitu. Musíme však podotknúť, že stereotypy o Angličanoch, resp. anglickom národe sú úzko spojené s historickým pozadím. Keď zoberieme do úvahy fakty o veľkom britskom impériu a jeho kolonizačných a dobyvačných snahách, viaceré stereotypy týkajúce sa Angličanov vychádzajú z minulej slávy tohto impéria. Na tomto príklade vidíme, že stereotypy a predsudky majú často historické jadro, resp. pôvod.

[71] Spracované podľa: Pecníková-Slatinská, 2014b
[72] Čapek, 2011, s. 73

Toto vnímanie národa cez historické udalosti, pripomínanie si čias impéria, sa prejavuje napr. v rovine noriem správania a konania. Čapek dodáva: *„Viděl jsem velikost a moc, bohatství, blahobyt a vyspělost nevyrovnatelnou. Nikdy mi nebylo smutno, že jsme malý a nehotový kousek světa. Být malý, neurovnaný a nedodělaný je dobré a statečné poslání*[73]*“*.

Otázky:

1. Ako by ste charakterizovali asertívne konanie?
2. Interpretujte posledný citát v texte od Čapka. Je v ňom prítomné vnímanie kultúrnych bariér?
3. Na čom je založené britské vnímanie vlastnej identity a tradícií?

[73] Čapek, 2011, s. 129

4 Kultúrna krajina

V súčasnosti sa k okruhu tém, ktoré tvoria kultúrne štúdiá, pridáva aj doteraz nepreskúmaná problematika kultúrnej krajiny. Kultúrna krajina je pojem, ktorý prepája pojmy ako identita, komunita či kultúrne dejiny s krajinou. Krajina však nie je len označenie teritória, územia či príslušnosti, ale môže mať rôzne podoby a formy.

4.1 Charakteristika kultúrnej krajiny

Kultúrna krajina[74] je ideový koncept, ktorý reprezentuje to, čo je pre danú spoločnosť významné. Je to základný element kultúrneho systému, pretože prepája jednotlivé kultúrne zložky. Okrem ***materiálneho*** prejavu je v kultúrnej krajine prítomná ***nemateriálna*** zložka – to, ako ľudia rozmýšľali, čo cítili, podľa čoho konali a aký bol ich pocit príslušnosti (identity), či aké kultúrne a historické udalosti zásadne ovplyvnili jej formovanie. Štúdium kultúrnej krajiny je len v začiatkoch, doteraz sa samostatne nevymedzovala, patrila pod viacero disciplín (architektúru, antropológiu, kulturológiu a pod.)

Pojem krajina, najmä v kultúrnej implikácii, je ***flexibilným konceptom***, ktorý predpokladá holistický a syntetizujúci prístup k skúmaniu. Krajinu totiž nevnímame iba ako súbor materiálnych a sociálnych praktík a ich symbolickej reprezentácie, ale ako kultúrno-spoločenský produkt, ktorý vznikol ako výsledok rôznych činností ľudstva. Je to oveľa viac, ako iba to, čo môžeme vidieť. Vizuálny prejav nám však pomáha pochopiť funkciu, či skôr sociálne vytvorenú scenériu. Pojem scenéria je širší a nezahŕňa len pamiatky, miesta či námestia, ale je to vyjadrenie kultúrnych hodnôt, spoločenského správania, individuálnych činov v príslušnej lokalite v istom časovom úseku.

Kultúrna krajina je materializovaným systémom, ktorý v sebe zahŕňa verbálne, vizuálne a fyzické aspekty ľudskej existencie, vytvára priestor pre multidimenzionálne a dynamické rozvíjanie sveta. V kultúrnej krajine je zachytené aj to, čo daná spoločnosť chce či nechce udržiavať v kultúrnej pamäti, no je to jej súčasťou.

[74] Minca, 2013

? Úloha pre študentov

Interpretujte scenérie na obrázkoch[75] ako kultúrnu krajinu:

1. Hora krížov, Šiauliai, Litva



2. Nuraghi de Palmavera, Alghero, Taliansko (Sardínia)



[75] Zdroj: archív autorky

4.2 Typológia kultúrnej krajiny

Kultúrna krajina môže byť prezentovaná ako:

1. **Skutočná krajina** - krajina faktu, priestor, miesto, mesto, územie,
2. **Fantastická krajina** - krajina, ktorej je pripisovaný istý symbolický či duchovný význam, kultúrny odkaz mýtov, legiend, symbolov,
3. **Ideálna krajina** - krajina, ktorá spĺňa isté charakteristiky „ideálu" v danej dobe, pokus pretvoriť prostredie podľa daného ideálu, prejavuje sa napr. v architektúre, kde dominuje istý štýl, ktorý je považovaný za dominantný.

Podľa Widgrena[76] (2004) sú pri kultúrnej krajine dôležité tri faktory: **forma, použitie a význam**[77]. Kultúrna krajina nie je len biologický termín.

Antropologicky je vnímaná nasledovne:

a) kultúrna krajina je **scenéria**, na ktorej sa odohráva život;
b) kultúrna krajina je **subjektívna** – každý ju môže vnímať inak;
c) kultúrna krajina je **ukotvená v priestore a čase**;
d) kultúrna krajina je **dynamická** (je v neustálom procese premeny).

Pri štúdiu kultúrnej krajiny preto využívame viac interpretatívne metódy, vo väčšej miere ako striktne empirické či morfologické. Krajina môže byť čítaná ako spoločenský dokument, či ako antropologická interpretácia kultúrneho textu s množstvom významov.

[76] In Czepcyznski, 2012
[77] Form, use and significance, angl.

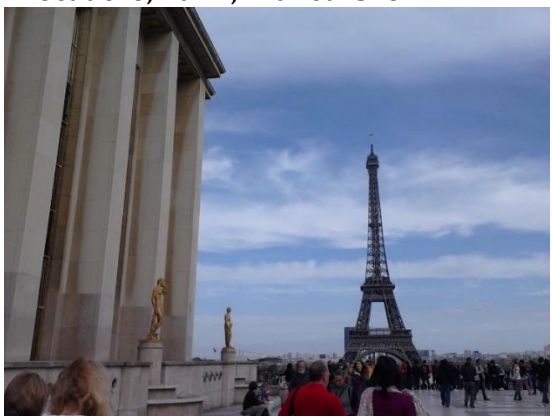
? Úloha pre študentov

Určite typ kultúrnej krajiny na obrázkoch[78] a interpretujte ju podľa kritérií Widgrena:

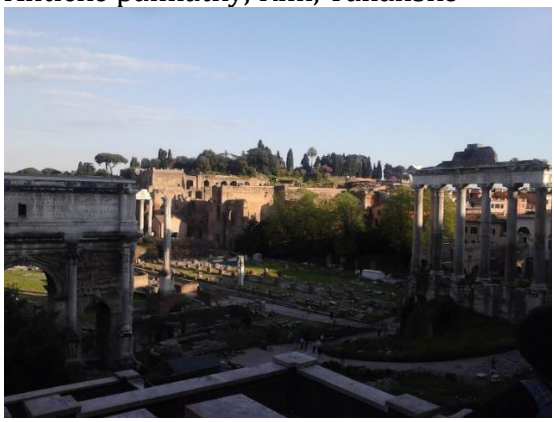
1. Centrum Varšavy, Poľsko



2. Trocadero, Paríž, Francúzsko



3. Antické pamiatky, Rím, Taliansko



[78] Zdroj: archív autorky

4.3 Dimenzie kultúrnej krajiny

Kultúrna krajina vznikla v procese kultivácie prírodnej krajiny; skladá sa z viacerých **dimenzií**[79]:

A) **Časová dimenzia** – na to, aby sme pochopili dnešnú kultúrnu krajinu, potrebujeme vedieť, akým procesom prešla doteraz. Kultúrnu krajinu tvorí viacero kultúrnych vrstiev.
B) **Priestorová dimenzia** – kľúčové je určenie polohy a rozlohy, teda toho, ako a kde je krajina umiestnená.
C) **Hospodárska dimenzia** – na definovanie kultúrnej krajiny je dôležité vedieť, ako sa hospodársky rozvíjala v minulosti; hospodársky rozvoj pritom mohol, ale nemusel na nej zanechať priame stopy.
D) **Technická dimenzia** – typ krajiny určuje aj jej technická vyspelosť a technické pozostatky (resp. súčasné diela), ktoré ju definujú.
E) **Sociálno-kultúrna dimenzia** – kultúrne bohatstvo územia, rozvoj územia v súvislosti s kultúrou, kultúrnymi udalosťami a vznikom špecifickej kultúry; táto dimenzia je zatiaľ najmenej rozpracovaná.

Kultúrna krajina je v predstavách ľudí spojená s istým obrazom či scenériou. Krajinný obraz môžeme vnímať ako celkový charakter krajiny, ale aj ako symbol (zosobňujúci isté hodnoty, predstavy). Kultúrna krajina preto nemusí byť skutočným priestorom, ktorý si udržiava tieto atribúty. Okrem vizuálneho vnímania ju môžeme vnímať aj zmyslovo (duchovne), na základe väzieb a významov. Ráz krajiny v sebe nesie odkaz predkov, ktorí ju formovali, kultúrno-historické vlastnosti tvoriace jej rázovitosť, odlišnosť a jedinečnosť.

Kultúrna krajina je špecifická, má svoju identitu. Definujeme ju podľa týchto atribútov:

a) Pamäť krajiny,
b) Identita krajiny,
c) Historické stopy – genius loci, materiálne pamiatky,
d) Hodnoty - tradície a artefakty nemateriálnej podstaty.

[79] Heinrichová, 2012

? Úloha pre študentov:
Identifikujte kultúrne väzby človeka a miesta vami vybranej kultúrnej krajiny podľa:

a) Väzby medzi človekom a miestom,
b) Prejavu človeka na mieste,
c) Kultúrnej a umeleckej hodnoty priestoru,
d) Pretvárania a estetiky kultúrnej krajiny.

4.4 Premena kultúrnej krajiny v čase a priestore

Kultúrna krajina existuje vždy v rozmedzí ***minulosti a budúcnosti***. Prezentuje oboje – pozitívnu i negatívnu stránku historických dejín, a odzrkadľuje vízie či rôzne zásahy autority, nádeje i očakávania spoločnosti. Kultúrna krajina ich zhmotňuje, formuje podľa daných podmienok a možností rozvoja.

Každá kultúrna krajina je svojím spôsobom metaforou objavujúcou sa v istom časovom úseku dejín. Odzrkadľuje dobovú spoločenskú príslušnosť, silu, identitu. A moc bývala v pretváraní kultúrnej krajiny zásadným prvkom – či šlo o zásahy v zmysle rozvoja priemyslu, alebo o demonštráciu moci. Dodnes je v krajinách prítomných množstvo pamiatok, ktoré majú pripomínať historické udalosti, osobnosti, premenu spoločnosti. Pozorujeme aj „***kultúrnu amnéziu***[80]“, keď už nevieme povedať, prečo došlo k výstavbe či zásahu v našom okolí, no stalo sa to súčasťou našej každodennosti. Každá kultúrna krajina sa vyvíja v čase a priestore a podlieha socioekonomickým faktorom.

Kultúrna krajina môže byť vnímaná ako **prejav moci** v čase a priestore. Ten, kto mal vplyv (moc), mohol do nej zasahovať oveľa ľahšie ako tí, čo ju nemali. Preto je premena krajiny často spojená s mocou. V histórii sa dokonca budovanie kultúrnych krajín stalo súčasťou politických projektov. Moc, v najširšom zmysle slova, bola vizuálne reprezentovaná v priestore ako niečo veľkolepé, stabilné, zdanlivo nezničiteľné. Autorita bola materializovaná a odkaz kultúrnych kódov bol pre spoločnosť jasný. Je to tak v priebehu celých dejín ľudstva, keď moc viedla ľudí k tvorbe zásadných a veľkolepých stavieb, aké dovtedy neexistovali. Môžeme povedať, že zásadné premeny kultúrnej krajiny sa diali vždy len vďaka zásahu mocných.

[80] Czepcyznski, 2012

Príkladom je aj ***premena*** pôvodne poľnohospodárskej oblasti na oblasť s rozvinutým priemyslom. Z pohľadu historických udalostí to môže byť sprevádzané napr. osídlením novousadlíkmi, ktorí prinesú iný spôsob života, noriem bývania a architektúry. Preto je kultúrna krajina typická istou estetickou normou vychádzajúcou z hodnôt a spoločenskej potreby "usporiadať prírodu". Dnes to tvorí základy krajinotvorby (nazývanej aj urban dizajn[81]), ktorej princípy sa v priebehu storočí neustále menili. Vidíme to na príklade toho, aký typ, tvar, usporiadanie a architektúra je v mnohých mestách.

? Úloha pre študentov

Na vybranom príklade ľudovej architektúry popíšte jej premenu, ktorá odráža podmienky i možnosti života našich predkov, predstavuje estetickú hodnotu, má významovú hodnotu a odzrkadľuje ľudskú kultúru spojenú so životom v krajine.

4.5 Podoby kultúrnej krajiny

Kultúrna krajina môže mať tieto podoby:

a) Umelecká imaginácia

Kultúrna krajina je často spájaná s vizuálnou predstavivosťou. Pri jej interpretácii sa sústredíme na vybranú časť krajiny, pozeráme sa na ňu z istého uhla pohľadu. Scenéria má určitú štruktúru a tá utvára dojem, ktorý scenéria vyvoláva. Môže to pripomínať umelecký obraz alebo výtvarné dielo, literárne dielo (umelecký opis) a pod.

b) Figuratívna krajina

Dnes pozorujeme trend, keď figuratívna krajina dopĺňa napr. architektonické návrhy, vypĺňa priestor medzi budovami, okolo nich. Navrhuje sa nielen samotná budova, ale aj priestor okolo nej. Tento prístup je spojený s tvorbou mestskej krajiny (nazývanej aj cityscape), ktorá je ekvivalentom prírodnej krajiny. Jej rozsah je oveľa menší ako v prípade krajinnej architektúry, ktorá zahŕňa manažment, stavebníctvo, plánovanie v dlhšom časovom úseku a na širšom území.

[81] Rizzi, 2014

c) Genius loci

Genius loci je podľa starých Rimanov ochranný duch miesta, ktorý určuje jeho charakter. V istom zmysle je to spôsob, akým krajinu vidíme[82] a ako ju čítame. Pojem *genius loci* v priebehu dejín ľudstva preberal rôzne významy. V minulosti bolo fyzické prežitie ľudí závislé od „dobrého" miesta na život, kde im nehrozili prírodné katastrofy, kde boli relatívne v bezpečí. Miesto s *geniom loci* však znamená aj jedinečný charakter či určitú atmosféru, ktorú nesie. Preto v miestach s *geniom loci* pozorujeme aj symbolickú hodnotu, ktorú predstavuje, a tiež vzťah človeka k miestu a jeho pretváranie v priebehu vekov.

d) Krajina ako komunikačný systém

Krajina môže byť vnímaná aj ako komunikačný systém. Ide o systém sietí, ktoré odrážajú sociálne vzťahy. Ide o vzťahy medzi človekom a prostredím, ale aj o prejav medziľudských vzťahov v prostredí. Nie je to len o rozdelení krajiny podľa majiteľov, ale tiež o tom, že v krajine sa odráža celá história vo vizuálnych, významových či symbolických odkazoch. Dokonca celá kultúrna krajina môže byť symbolom, ktorý nesie konkrétny význam.

e) Nosič kultúrnych kódov

Od začiatku civilizácie boli architektúra a premena krajiny považované za trvalé prenášače a nosiče kultúrnych kódov. Forma a význam každého kúska architektonického diela odráža vnútorný, spirituálny rozmer jeho tvorcov, pričom odzrkadľuje estetickú štruktúru mesta. Krajina je preto najstabilnejšou a najvýznamnejšou kultúrnou kompozíciou. Je v nej obsiahnutá nielen úžitková, ale aj symbolická stránka. Kultúrna krajina preto spája históriu a priestor, spomienky a miesta, významy a materiál, neustále zmeny významov a kontextov.

f) Kultúrna krajina ako produkt kultúr(y)

Kultúrnu krajinu môžeme označiť aj za kultúrny produkt (produkt kultúr(y)), ktorý sa dá skúmať na rôznych úrovniach: cez architektonické formy, využitie a funkciu, zmysel a reprezentáciu, na základe estetických, politických, etických, historických, ekonomických, sociálnych, semiotických a iných kritérií.

[82] Norberg-Schulz, 2010

Pre porozumenie kultúrnej krajine je dôležité porozumenie danej kultúre, histórii v širšom zmysle. Zahŕňa to aj tzv. oral history[83], ktorá nie je založená na písomných dokumentoch z daných čias, ale na výpovediach ľudí, ktorí majú reálnu skúsenosť. Platí pritom, že nie vždy boli písomne zaznamenané skutočné udalosti tak, ako ich vnímala daná kultúra a aké mali reálny vplyv.

Identita kultúrnej krajiny je tvorená pomocou osobných konotácií, spomienok, ktoré sa prejavujú v symboloch, znakoch a dávajú význam kódom, ktoré pomáhajú identifikovať sa s danou kultúrou. Zároveň je kultúrna krajina odrazom snov, ideí a projektov ľudí, ktorí zdieľali spoločnú kultúrnu pamäť, rovnaký pocit príslušnosti v danom čase a v danej politickej situácii, keď sa prejavili v tejto forme.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledovný text a odpovedajte na otázky:

Kultúrna krajina je pojem, ktorý je najlepšie spracovaný v rámci kultúrnej geografie. Je založený na postmodernom prístupe, ktorý vníma kultúru v najširšom zmysle slova, čo vychádza z jeho univerzálnosti a zdanlivej nekonečnosti významov. Preto kultúrna geografia neberie až taký ohľad na kultúru ako takú, ale vníma ako prioritu premenu prostredia pod vplyvom človeka. Samotnú kultúru prenecháva na štúdium kultúrnym vedám.

Kultúrny obrat (*cultural turn*, angl., od zač. 70. do 90. r. 20. stor.) sa však postaral o to, že rôzne disciplíny, ktoré majú kultúru integrovanú do svojho výskumu, prepojili získané poznatky. Ide najmä o kultúrne a politické štúdiá, sociológiu, antropológiu, filozofiu, ale aj ekonómiu a geografiu. Došlo až k situácii, že záujem už nebol len o predmety kultúry (umelecké diela, artefakty), ale výskum sa zameral na hlbšie štúdium kultúr(y) cez interpretáciu symbolov, významov, sociálnych vzťahov a kultúrnych rozdielov. Tento obrat spôsobil, že sa kultúrne štúdiá začali najmä v západoeurópskych krajinách vnímať ako dôležitá disciplína, ktorá dokáže ostatným vedným disciplínam priniesť chýbajúce čiastočky pre pochopenie celku.

[83] Czepcyznski, 2012

Otázky:

1. Uveďte príklad kultúrnej krajiny ako „produktu kultúry“.
2. Aké charakteristiky sú pre ňu typické?
3. Posúďte ako samostatnú kultúrnu krajinu s ohľadom na geografickú polohu, funkciu a históriu múzeu v Louvri, ktoré je zobrazené na obrázku[84]:



4.6 Pamäť a kultúrna krajina

Minulosť obsiahnutá v premene krajiny zasahuje aj do prítomnosti. Je odrazom historickej identity, no zároveň môže byť prekážkou v súčasnosti, keď kultúrne kódy minulosti pre nás nemajú rovnaké významy. Kultúrna krajina je miestom spomínania, pretože ľudia prirodzene prejavujú kolektívnu a koherentnú identitu spojenú s lokalitou.

Vnímanie kultúrnej krajiny je vo veľkej miere závislé od prístupu k pamäti, a to na úrovni národnej, regionálnej i lokálnej. Tento koncept sa nazýva *lieux de mémoire* a reflektuje mnoho kultúrnych interpretácií "pamäťovej krajiny“, v ktorej je práve pamäť a to, na čo spomíname, charakteristikou konkrétnej kultúrnej skupiny. Kolektívna či individuálna pamäť často nie je založená ani tak na skutočnosti, ako na význame, ktorý danej situácii (spomienke) prikladáme.

Často sú to príbehy spojené s pocitom príslušnosti, koreňmi či heroizmom (spomínanie na významné činy a osobnosti). Nemusí to však byť len v pasívnej forme, tieto prejavy môžu mať aktívnu podobu rôznych aktivít či podujatí, ktoré udržujú spomienky v spoločenstve

[84] Zdroj: archív autorky

stále živé. Kultúrna krajina tak pomáha udržiavať obsah. Dôležité je však aj to, či je dosť tých, čo si to „ešte“ pamätajú. A otázkou je nielen ČO si pamätáme, ale aj KTO si to pamätá a akým spôsobom sa prejavuje *kultúrna amnézia* v spoločnosti.

Pri prepojení pamäte a miesta chceme upozorniť aj na koncept ***postmemory***, ktorého autorkou je M. Hirsch (2012). Ide o tému vyrovnávania sa s traumou v rodine. Postgenerácia sa stáva nositeľkou spomienok, odkazov a prejavov, zachytených napr. v umení či v literatúre, ale aj v architektúre[85], teda v kultúrnej krajine. Prežitá trauma sa prejavuje na osobnostnej, kolektívnej i kultúrnej úrovni a prenáša prostredníctvom životných príbehov a spomienok, ktoré na základe rozprávania rekonštruujú prežité udalosti. Postmemory je prioritne spájaná s holokaustom a obdobím po druhej svetovej vojne. Podľa tohto konceptu môže i miesto ako také v sebe niesť traumu a vypovedať o nej i bez slov.

Pamäťovú stopu kultúrnej krajiny však najviac zasahuje kultúra každodennosti, kde sa ukazuje to, na čo si pamätáme a čo udržiavame vo forme tradícií. Tvoria ju kultúrne vzorce a rituály, ktoré sa opakujú a určujú typické rysy danej kultúry. Kultúrna tradícia je uchovaná v širokej kolektívnej pamäti, odovzdáva sa medzigeneračne a obsahuje umelecké a tvorivé prvky (ľudová tvorivosť, remeslá a pod.)[86].

Každá kultúra má svoj základ v tradíciách a uchováva ich ako kultúrnu bázu identifikovateľnú podľa kultúrnych a umeleckých artefaktov. Kultúra nám cez umelecký prejav pripomína hodnoty a cnosti našej minulosti. Cez tieto artefakty, miesta, udalosti či pamiatky je kultúrna tradícia prítomná na formálnych miestach ako sú múzeá, galérie či monumenty, alebo neformálne v spoločenstve, ktoré udržuje zvyky a tradície.

Kultúra každodennosti predpokladá kultúrnu pamäť spoločenstva, ktorá je konštruktom minulej reality. Komunikácia s vlastnou minulosťou či minulosťou iného národa alebo kultúry si vyžaduje prácu s kultúrnym dedičstvom a tradíciou. Sami však určujeme, akým spôsobom ju budeme prezentovať. Kultúrne dedičstvo a tradícia

[85] Hirsch, 2012
[86] Pecníková - Slatinská, 2017

pomáhajú jedincovi nájsť korene, ktoré môžu byť istým spôsobom fiktívne. Avšak príslušnosť k určitej tradícii dáva človeku pocit zakorenenia.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[87] a odpovedajte na otázky:

Dnešný príklon mladšej populácie k obrazovej komunikácii so skutočnosťou, k vyhľadávaniu informácií na internete, odovzdávaniu krátkych správ prostredníctvom mobilných telefónov a pod., však znižuje potrebu čítania a štúdia časovo náročnej teoretickej a krásnej literatúry. Živá generačná pamäť (aktívny sociokultúrny genóm), ktorú sprostredkovaná a redukovaná televízna ponuka nevyhnutne deformuje a ochudobňuje, sa preto odpája od kedysi priameho spätnoväzbového vzťahu s neživou pamäťou. No keďže tu nejde len o pamäť zabudovanú v technike a materiálnej kultúre, ale o pamäť zapísanú v knihách a dokumentoch duchovnej kultúry, vznikajú tým vážne problémy pre ďalší rozvoj človeka i kultúry. Priemerná populácia postupne stráca schopnosť dôverne rozumieť dnešnej kultúre.

Otázky:

1. Ako sa prejavuje kolektívna generačná pamäť?
2. Je podľa vás rozdiel medzi tým, čo existuje ako písomná pamiatka, a čo ako ústna pamiatka? V čom je tento rozdiel?
3. Prečo autor vyjadruje pochybnosť o schopnosti populácie rozumieť dnešnej kultúre?

[87] Spracované podľa: Šmajs, 2006, s. 178

5 Mesto ako kultúrna krajina

Spojenie problematiky mesta, pamäti a identity otvára možnosti nového pohľadu na vnímanie určitého miesta ako kultúrnej krajiny. Aj pri svetových metropolách sa často stretávame s označeniami, ktoré sa síce javia ako obmedzené kultúrne stereotypy, ale pritom často vychádzajú z niečoho dôležitého, intelektuálne zaujímavého a podnetného, čo definuje charakter kultúrnej krajiny.

5.1 Mesto a kultúra

Mesto môže slúžiť ako priestor, v ktorom možno pozorovať kultúrne zmeny, konkrétne kultúrne javy a rozvoj. Spája sa to s tvorbou identity, ktorá môže mať prvky kultúrnej revitalizácie, no niekedy i cieleného zabúdania, prípadne udržiavania niektorých obsahov pamäti na úkor iných[88]. Pamäť a identita mesta môžu byť cielene využívané podľa toho, ako je aktuálne nastavené spoločenské zriadenie.

Mesto ako kultúrnu krajinu môžeme definovať takto:
„Mesto je komplexom časových vrstiev pamäti reťazca generácií jeho obyvateľov, pamäti zhmotnenej v architektúre, v sochárstve, v maliarstve, v úpravách priestoru a pod. Zároveň však predstavuje komplex obrazov, ktoré existovali a existujú v etnických, generačných, sociálnych, názorových, lokálnych a ďalších modifikáciách.[89]“

Každé mesto je v dynamickom procese. Moderné európske mesto bolo v 19. storočí a do začiatku druhej svetovej vojny prevažne pluralitné, po druhej svetovej vojne (r. 1945) sa tento trend zachoval už len v západnej časti Európy. Krajiny strednej a východnej Európy charakterizoval unifikovaný priestor, z ktorého sa vytrácala charakteristická identita i identifikácia s prostredím. Nové mesto vznikajúce po roku 1989 je ďalšia kapitola pretvárania životného priestoru, ktorá presúva mesto do okrajových častí. Dochádza tam k rozsiahlej výstavbe satelitných obytných štvrtí, revitalizácii sídlisk a budovaniu obchodných zón, kde sídlia medzinárodné obchodné reťazce. Zmena charakteru mesta je spojená s jeho funkčnosťou, ale i s vnímaním verejného priestoru ako takého.

[88] Havelka in Soukupová 2007
[89] Soukupová, 2007, s. 8

Ak označíme mesto ako kultúrnu krajinu, tak popri ostatných faktoroch je predovšetkým potrebné vnímať širší kultúrny charakter mesta ako jeho kultúrny potenciál. Mesto je samostatný kultúrny celok, ktorý reflektuje udalosti, osobnosti, vplyvy, ktoré formovali jeho identitu a charakter. Takáto „krajina môže byť v skutočnosti textom, do ktorého generácie vpisujú svoje opakujúce sa predstavy[90].“ Kultúrna krajina je produktom zdieľanej kultúry. Úlohou pre všetkých, ktorí ju zveľaďujú, je odhaliť jej bohatosť, starobylosť i spletitosť nahliadnutím za plášť konvenčnosti.

Christian Norberg-Schulz, nórsky historik, ekofilozof, teoretik architektúry a zakladateľ pojmu kultúrna krajina upozorňuje, že je dôležité nielen to, aby mesto malo priestorovú štruktúru, ktorá uľahčuje orientáciu, ale tiež, aby obsahovalo konkrétne objekty identifikácie. Osobná identifikácia človeka predpokladá **identitu mesta**[91].

Mesto je „scénou“, na ktorej sa odohráva náš každodenný život. Dá sa do istej miery pretvárať a ovládať, z čoho vyplýva priateľský vzťah. Z prírodnej krajiny sa tak stáva kultúrna krajina, to znamená prostredie, kde človek našiel svoje zmysluplné miesto v rámci celku[92]“. Mesto nesie odkazy na lokálnu kultúru, ktoré sú zakorenené v hlbších vrstvách spoločenstva i mesta.

? Úloha pre študentov

Na vybranom príklade mesta identifikujte konkrétne objekty, ktoré sú dôležitou súčasťou jeho identity. Uveďte aj dôvody, prečo ste ich takto označili.

[90] Schama, 2007, s. 11
[91] Norberg-Schulz, 2010
[92] Ibid., s. 40

5.2 Mestská krajina

Mestská krajina je v súčasnom svete dôležitým prostredím, ktoré ma spoločenskú i ekonomickú hodnotu. Mestskú krajinu vnímame v zmysle funkcií, ktoré spĺňa, no zároveň aj v potenciáli rozvoja, ktorý nesie. Ide o zvýšenie kvality života, zlepšenie podmienok na bývanie, ale aj investícií do rozvoja a rozmachu cestovného ruchu.

Mestská krajina má dôležitú úlohu v často podceňovanej potrebe docenenia kvality ľudského života. Ľudské emócie sú do veľkej miery pod vplyvom externých faktorov, ktoré majú na ne priamy vplyv. Ak sme v atraktívnom a príťažlivom prostredí, pozitívne sa to prejavuje aj na našom zdraví a existencii. Krajina je totiž veľmi stabilnou štruktúrou, ku ktorej si vytvárame vzťah. Pokiaľ na nás nepôsobí dobre, máme problém prechovávať voči nej dobré pocity.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[93] a odpovedajte na otázky:

Ako uvádza Rogers[94]: *„města jsou prostorem, kde se lidi setkávají, ať už jde o výměnu názorů, obchod, nebo prostě jen kvůli relaxaci a zábavě. Městská verejná scéna – ulice, náměstí a parky – je pro tyto aktivity jevištěm i katalyzátorem.“* Mesto ako také nie je zaujímavé len z pohľadu urbanistických zásahov. Dôležité je vziať do úvahy aj to, akým spôsobom vplývajú zásahy do jeho štruktúry na obyvateľov v širšom kontexte. Príkladom môže byť prestavba Paríža v 19. storočí. Výstavbou bulvárov sa síce zničil pôvodný stredoveký ráz mesta, no následkom bol vznik nových foriem v podobe tzv. *kultúry bulvárov*, teda návratu života a ľudí do ulíc, kaviarní a pod. Zároveň v tom vidíme dôležitý aspekt rozvoja verejného priestoru – všetky dôležité body sa stali dostupnými pešo, bez použitia vozidiel, bicyklov či iných dopravných prostriedkov.

Ľudia nielen bývajú v budovách a žijú medzi budovami, ale chodenie sprostredkúva priamy kontakt s okolitým prostredím, umožňuje stretávanie sa, prijímanie informácií, či vnímanie estetických podnetov. *„A v jádru je chůze zvláštní formou komunikace mezi lidmi,*

[93] Spracované podľa: Pecníková, 2017b
[94] Gehl, 2012, s. 9

kteří sdílejí veřejný prostor jako platformu a rámec.[95]*"* Verejný priestor slúži ako javisko mnohých činností. Či už sú to *nevyhnutné* aktivity ako presun do práce, čakanie na autobus a pod., alebo *voliteľné* aktivity podmienené tým, či človek chce tráviť voľný čas práve na týchto priestranstvách, v tomto bode sa od *účelnosti* miest presúvame ku *kvalite*, kultúrnemu potenciálu mesta a jeho verejných priestorov.

Mesto by malo poskytovať dostatok *príležitostí k zastaveniu sa.* Tento princíp nie je dôležitý len pre cestovný ruch, ale je vzájomne prepojený s rozvojom tzv. relaxačných zón, ktoré významne zvyšujú kvalitu života v meste. Pokiaľ je v meste živo, rozvíjajú sa voľnočasové aktivity, následne ožíva spoločenská funkcia mesta (Darulová, 1999). A pokiaľ tieto sociálno-kultúrne aktivity prebiehajú v architektonicky a umelecky hodnotnom prostredí, sú jeho pridanou hodnotou.

Otázky:

1. Charakterizujte tzv. kultúru bulvárov.
2. Aký by mal byť podľa vás verejný priestor? Aké funkcie by mal spĺňať?
3. Bližšie charakterizujte vybranú mestskú krajinu.

5.3 Verejný priestor ako kultúrna krajina

V priebehu dejín bolo verejné priestranstvo považované za miesto stretávania, konali sa tu kultúrno-spoločenské aktivity a všetko dôležité sa odohrávalo pred zrakmi verejnosti. V súčasnosti pozorujeme odklon od verejných priestorov a presun do moderných priestorov nákupných centier, multiplexov a pod. Mestá sa vďaka nim stávajú modernejšími, sú doplnené o funkcie, ktoré k mestám 21. storočia patria, no na druhej strane čelia otázke, ako vyplniť verejný priestor.

Mestský život vyžaduje **vitalitu**, ktorá však neznamená maximum aktivít na maxime rozličných miest. Verejný priestor by mal vyžarovať i pokoj, uvoľnenie a energiu. Kultúrne udržateľné mesto by sa malo snažiť zabezpečiť rôznym skupinám v spoločnosti rovnaké príležitosti prístupu do verejného priestoru a možnosť voľného pohybu po meste. Samozrejme, tento koncept je oveľa širší a komplexnejší, myslí sa v ňom aj na budúce generácie, seniorov, hendikepovaných a pod.

[95] Ibid., s.19

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[96] a vypracujte zadanie:

Verejný priestor vnímame zvyčajne na *„úrovni očí“.* Pri pohybe mestom totiž väčšinou vnímame podmety vo svojej výške, v menšom meradle, ako keď vidíme mesto z vtáčej perspektívy. Mestské centrum nebýva veľké, má zvyčajne rozlohu jeden kilometer štvorcový (napr. v mestách ako Zurich, Kodaň, Brisbane a i.), problémom je však množstvo prekážok na ceste či presune z bodu A do bodu B, ako aj komunikačné šumy (hluk), ktoré znepríjemňujú pobyt v prostredí.

Vo verejnom priestore sa často vyskytujú lavičky, ktoré majú poskytnúť súkromie a vzdialenosť od ostatných. Na druhej strane komunikáciu viac podporujú tzv. komunikačné ostrovčeky (navrhol ich arch. Ralph Erskine), keď sú lavičky v priestore otočené k sebe. Ani ony však nedokážu konkurovať osvedčenej klasike, ktorá sa viaže práve ku *kultúre bulvárov:* tou sú obyčajné prenosné stoličky, ktoré sa dajú voľne presúvať v priestore. Z Paríža sa dostali na terasy kaviarní a reštaurácií a uplatnili sa po celom svete. Naopak, betónové či kamenné bloky bez opierok nepôsobia na ľudí príťažlivo a skôr ich obchádzajú. Ich funkciou je umožniť pozorovanie sveta okolo seba, preto sú mnohé strategicky umiestnené a nasmerované na dôležité body.

Sitte[97] si už v roku 1889 všimol, že vo verejnom priestore sa mnohé zmenilo. Trhoviská sa sťahujú z námestí do samostatných budov, fontánky majú zvyčajne len dekoratívnu funkciu a často sú bez prívodu vody, umelecké diela už nie sú súčasťou verejných priestranstiev, ale putujú priamo do galérií a múzeí. Pomaly mizne aj prirodzený ruch okolo ľudových, folklórnych, divadelných či náboženských procesií.

V minulosti sa podľa neho oveľa viac dbalo na umelecké stvárnenie mestskej zástavby, mestá mali skutočne slúžiť svojim obyvateľom. Dnes však pozorujeme rozrastanie veľkomiest do gigantických rozmerov, opakujú sa tie isté motívy, čo pôsobí otupujúco. Ľudia sú tak nahromadení na jednom mieste a vysoké ceny pozemkov vedú k čoraz väčšiemu nárastu stavebných blokov. V tomto snažení sa o rýchle

[96] Spracované podľa: Pecníková, 2017b
[97] Sitte, 2012

stavby nie je priestor na „prežitok“ umeleckých vplyvov a malebných dekorácií, ktoré by dotvorili obraz mesta. Praktickosť je prvoradá.

Zadanie:
Charakterizujte mesto, v ktorom žijete, resp. vybrané mesto, podľa toho, kde sa koncentruje jeho vitalita. Je to centrum alebo iné časti? Navrhnite, akým spôsobom by sa dala vitalita mesta zlepšiť.

5.4 Estetika kultúrnej krajiny

Každý človek prirodzene inklinuje k estetickému prostrediu, vytvára dojem usporiadanosti, poriadku a príjemného trávenia času. Umenie v tomto prípade priamo reflektuje otvorenosť kultúry voči novým (moderným) i starším prvkom, citlivo sú vnímané akékoľvek zásahy do verejného priestoru, i keď môžu byť len dočasného charakteru.

Mesto by malo byť umelecky „čitateľné“, ale nemalo by pôsobiť ako mesto – múzeum. Problémom je, ako dosiahnuť vhodnú úroveň a primeranú mieru zásahov, pokiaľ chýba analýza kultúrneho potenciálu mesta a pretrváva neznalosť hlbších kultúrnych faktorov, ktoré formovali prostredie a reagovali na historicko-spoločenské udalosti. Otáznou ostáva aj kvalita umeleckých realizácií, ktoré často vytvárajú len záujmové skupinky nadšencov.

K „skrášľovaniu,“ teda estetizácii verejného priestoru patria neodmysliteľne aj hudobné či divadelné predstavenia, verejné diskusie a iné kultúrne aktivity. Mesto je živé aktivitou obyvateľstva. *Pevnou* zložkou ostáva daný priestor – zvyčajne námestie – determinovaný existujúcou štruktúrou, ktorá je v podstate nehnuteľná. *Prispôsobivou* zložkou sú aktivity, ktoré zvyčajne majú trvalejší charakter (napr. každoročné festivaly a i.). *Dočasnú* (chvíľkovú) zložku tvoria umelecké vystúpenia, „street party“, návšteva hosťujúceho divadla a pod. Ide o veľké množstvo malých udalostí. Tieto tri zložky (trvalá, prispôsobivá a dočasná) spolupôsobia a vytvárajú kvalitu mesta.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[98] a vypracujte zadanie:

Potenciál verejných priestorov je prepojený predovšetkým s estetickými prvkami. Návštevníkom mesta sú tak sprostredkované hodnotné zážitky spojené s pohľadom na krásny priestor, detaily či originalitu. Vhodná je kombinácia prírodných a umeleckých prvkov (napr. výhľad na jazero doplnený o modernú plastiku a pod.).

Umenie je v meste prítomné vo forme pomníkov, sôch, fontán, detailov na budovách a pod. Slúži estetizácii, ale tiež pripomína to, na čo by sme nemali zabudnúť. Istým spôsobom komentuje život ako taký a dotvára atmosféru miest (Kasinitz, 1995). V niektorých mimoeurópskych krajinách dokonca vznikli stratégie, podľa ktorých by celý verejný priestor mal slúžiť ako viacúčelová galéria súčasného umenia (známe je tým napr. Melbourne v Austrálii). Okrem precízne vybraných diel, ktoré majú zanechať v pozorovateľovi hlbší dojem, sú v okolitých uličkách prítomní umelci, ktorí dotvárajú prostredie aktívnou tvorbou priamo na verejnosti. Tento priestor má vlastnú vitalitu, je premenlivý a tvárny. Dá sa povedať, že sa snaží nápaditosťou vzbudiť dojem, že tam nikdy nemôže byť nuda.

Ďalším dôležitým prvkom pri estetizácii priestoru je súzvuk s prírodou a začlenenie zelených plôch do štruktúry mesta. Aj stromy popri hlavných cestách v meste majú okrem funkčnosti dekoratívnu úlohu. Napríklad v New Yorku bol v roku 2008 prijatý plán vysadiť vo verejnom priestore mesta až milión nových stromov.

Mesto je však živé nielen cez deň, ale aj v noci. Osvetlenie mesta je považované za praktické, nakoľko ovplyvňuje orientáciu a bezpečnosť po zotmení. Využitie svetla ako umenia je však menej časté. Príkladom je napr. francúzsky Lyon, ktorý prijal plán umeleckého farebného a svetelného mesta.

Nie je to však len dostupnosť umenia, dekoratívnosť výsadby či osvetlenie, ale i kultúrny odkaz miesta, ktorý pri verejných priestranstvách zohráva dôležitú úlohu.

[98] Spracované podľa: Pecníková, 2017b

Zadanie:
Navrhnite, akým spôsobom by sa mohla zlepšiť estetika vybraného mesta. V čom je jej súčasný problém? Aký je stav?

5.5 Intervencia do historickej časti kultúrnej krajiny

Pri realizácii novej výstavby sa často stretávame s tým, že nerozumieme pojmu kultúrna krajina a nevhodným zásahom odstraňujeme vrstvu našej kultúrnej histórie. Aj pri týchto zásahoch je potrebná miera, extrémami sú zakazovanie intervencií a narušenie identity miesta.

Aktuálnym trendom vo svete je prepájanie pôvodnej architektúry s modernými funkciami, ktoré má poskytovať[99]. Ochrana pamiatkovo hodnotných budov by sa mala zmeniť z ochrany stavby (resp. bodu - *spot, angl.)* na celý priestor *(surface, angl.).*

Cieľom by mala byť tvorba historicky hodnotného prostredia určeného pre moderný život v duchu vysokej estetickej kvality a kultúrneho prostredia. Architektonické zásahy by mali uchovať historický význam a odkaz budovy, ale zároveň do nej vniesť novú vitalitu. Projekt opätovného využitia starších či historických budov by mal vždy zohľadňovať priestor, v ktorom je budova umiestnená, štýl výstavby, dekoráciu i dizajn okolitých budov.

? Úloha pre študentov

Prečítajte si nasledujúci text[100] a vypracujte zadanie:

Dnes sme svedkami kontroverzných realizácií, ktorých hodnotenia z hľadiska pamiatkového a architektonicko-tvorivého sa diametrálne líšia. Ochrana architektonicky hodnotných stavieb sa akcentuje už od obdobia priemyselnej revolúcie. *„Moderný človek je vystavený náporu zmien, urýchľujúcemu sa času, a ako istú kompenzáciu preto podvedome ochraňuje tie rázy prostredia, v ktorých sa akoby zastavil čas.[101]“* Intervencia do historicky cenných štruktúr predstavuje náročnú koncepčnú činnosť, ktorá nesie so sebou mnohé riziká: predovšetkým problém s nevhodnosťou zásahu, nesprávnym

[99] Chang, 2009
[100] Spracované podľa: Pecníková-Slatinská, 2013
[101] Halík et.al., 1996,, s.163

ponímaním stanovených regulatívov, devastáciou kultúrnych hodnôt, stratou svojbytnosti priestoru, narušením autenticity územia. Moderná architektúra by mala tvoriť harmonický celok s obdobiami, ktoré uznávali odlišné estetické hodnoty.

Najmä novostavby v historicky cennom prostredí sú často prijímané kriticky a odmietavo. Ak je pre 20. storočie charakteristický prudký nárast sídiel smerom k periférii, tak rovnako je to aj s prelínaním moderných a pôvodných stavieb. Nastupujúca moderná architektúra akcentuje funkčnosť a účel. Moderné stavby by nemali zastierať, že sú produktom dneška. To však nevylučuje, že majú zároveň reprezentovať náš súčasný vzťah k minulosti. Minulosť v tomto zmysle nie je výrazovou formou, ale témou architektonickej kompozície. Mala by byť vnímaná ako užitočný hodnotový potenciál, ako zdroj skúsenosti a inšpirácie, a ako most do budúcnosti: *„Jedna krásna stavba nezachráni biedne sídlisko, ale jeden ohavný dom môže ubiť dušu hrdého mesta.(...) Krása stavebných celkov predstavuje zraniteľný a krehký stav rovnováhy.*[102]*“*

Zadanie:
Na obrázku je zobrazené centrum mesta Rennes vo Francúzsku, ktorého súčasťou je moderná intervencia do historicky cenného prostredia vo forme dostavby k pôvodnému kostolu. Nájdite podobné architektonické príklady na Slovensku a v Európe a pokúste sa interpretovať ich vo vzťahu k mestskej krajine.

[102] Kučová, 2009, s. 363

Obrázok[103]:



5.6 Kultúrna krajina a dedičstvo

Kultúrne dedičstvo má v kultúrnej krajine[104] dôležité postavenie, pretože ide o fyzické či duchovné artefakty a nezameniteľné atribúty kultúrnospoločenských skupín. Dedičstvo sa však môže a nemusí dediť z generácie na generáciu. Niektoré prejavy ďalšia generácia odmieta, niektoré prijíma a prenáša ďalej.

Dedičstvo môžeme vnímať ako „úložisko“, v ktorom sú uschované všetky kultúrne pamiatky - atribúty. Každá jeho časť má výpovednú hodnotu, no otázkou je skôr, kto je dnes schopný mu porozumieť. Pokiaľ hovoríme o transgeneračnom prenose, vnímame silnú emocionálnu väzbu, ktorá vzniká medzi prenášajúcim a nositeľom. Ak je však táto väzba narušená, k prenosu nedochádza a strácame celú kultúrnu stopu. Následkom je aj prejav kultúrnej amnézie, keď nevieme, čo a prečo tvorí našu kultúru krajinu.

? Úloha pre študentov

Na základe poznatkov získaných z kapitoly 4 a 5 vypracujte komplexnú analýzu vybranej kultúrnej krajiny.

[103] Zdroj: archív autorky
[104] Norberg-Schulz, 2010

Záver

Túto učebnicu sme koncipovali s cieľom zhromaždiť na malom priestore čo najviac informácií k štúdiu kultúr(y). Na prvý pohľad sa môže zdať heslovitá, málo podrobná, ale pri jej čítaní či využití treba brať každú kapitolu ako samostatný celok. Postupne prechádza od základných pojmov, ktoré sa využívajú pri štúdiu kultúry, až ku globálnej kultúre. Aj preto sme zvolili v názve plurál s (y), pretože kultúra nie je iba jedna, čo často závisí od kontextu.

Štvrtá a piata kapitola sú obsahovo náročnejšie, pretože sa v nich venujeme téme kultúrnej krajiny, čo je nový pojem, ktorý sa až dnes začína skúmať interdisciplinárne. Úlohy zamerané na aktívne čítanie môžu byť využité nielen daným spôsobom. Je na kreativite vyučujúceho, aký spôsob si zvolí, aby svojim študentom čo najviac pomohol otvoriť dvere poznania.

Našim cieľom tiež bolo priniesť ucelené poznatky, vzájomne vnútorne prepojené. Preto je dôležité začať prvou kapitolou a postupne pokračovať ďalšími. Odporúčané zadania seminárnych prác sme vynechali, pretože inovatívne nemusí byť direktívne. Azda objem poznatkov bude slúžiť na to, aby sa na ich základe dalo vypracovať množstvo kvalitných a prínosných projektov, seminárnych prác či úvah.

Keďže učebnica je výstupom z projektu KEGA 033UMB-4-2018 *Inovatívne metódy vo výučbe kultúrnych štúdií*, veríme, že bude viesť k pokračovaniu rozvoja inovácií na slovenských vysokých školách, pretože je len jedným z prvých krokov týmto smerom.

Na záver chceme poďakovať celému projektovému tímu (Ivke, Vierke, Dáške, Evke a Françoisovi) za spoluprácu a dúfame, že si učebnica nájde svojich študentov.

Autorka

Zoznam bibliografických odkazov

1. ABOU, S. 2011. *Communautés et Sociétés.* Beyrouth: AUF, 2011. 380 s. ISSN 1729-6951.
2. BARALDI, C. 2006. New forms of intercultural communication in a globalized world. In: *International Communication Gazette*. London: Sage, 2006. ISSN 1784-0485. s. 53 – 69.
3. BARBERYOVÁ, M. 2008. *S elegancí ježka*. Brno : Host, 2008. 320 s. ISBN 978-80-7294-286-2.
4. BAUMAN, Z. 1999. *Globalizace.* Praha: Mladá fronta, 1999. 157 s. ISBN 80-2040-8177.
5. BAUMAN, Z. 2006. *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava: VSSS, 2006. 122 s. ISBN 80-8061-225-0.
6. BAUMAN, Z. 2017. *Cizinci před branami*. Olomouc: Brokem Books, 2017. 94 s. ISBN 978-80-906307-2-7.
7. BECK, U. 2004. *Čo je globalizácia?* Bratislava: VSSS, 2004. 189 s. ISBN 80-8061-1904.
8. BENČIKOVÁ, D. 2018. *Cultural intelligence: Its assessment and enhancement in Slovak enterprises*. Banská Bystrica: Belianum, 2018. 188 s. ISBN 978-80-557-1507-0.
9. BROOKS, I. 2003. *Firemná kultúra*. Brno: Computer Press, 2003, 154 s. ISBN 80-251-0374-9 3.
10. CAUBET, D. 2004. About transmission of Maghrebi Arabic in France. [O prenose maghrebskej Arabčiny do Francúzska] In *Language and (Im) migration in France , Latin America and United States: Sociolinguistic perspectives.* 2004. [cit 10. 2. 2015]. Dostupné na Internete: < https://www.utexas.edu/cola/insts/france-ut/_files/pdf/resources/caubet.pdf >
11. CZEPCZYNSKI, M. 2012. *Cultural landscapes of post-socialist countries.* Dorchester: Ashgate, 2012. 209 s. ISBN 978-0-7546-7022-3.
12. ČAPEK, K. 2011. *Cestopisní fejtony.* Praha: Fragment, 2011, 500 s. ISBN 978-80-253-1301-5
13. ČERNÝ, J.– HOLEŠ, J. 2004. *Sémiotika*. Praha: Portál, 2004. 368 s. ISBN 80-7178-832-5
14. DARULOVÁ, J. – KOŠTIALOVÁ, K. 2010. *Multikultúrnosť a* multietnicita. Banská Bystrica: ÚVV UMB, 2010. 274 s. ISBN 978-80-557-0018-2.

15. EDWARDS, T. 2010. *Kulturální teorie.* Praha: Portál, 2010. 363 s. ISBN 978-80-7367-685-8.
16. FRIČ, P. – VÁVRA, M. 2012. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví*. Praha: Agnes Hestia, 2012. 133 s. ISBN 978-80-903696-9-6
17. FUKUYAMA, F. 2019. *Identita*. Praha: Malvern, 2019. 206 s. ISBN 978-80-7530-176-5.
18. GEHL, J. 2012. *Města pro lidi.* Brno: Nadace Partnerství, 2012. 261 s. ISBN 978-80-2602-0806.
19. *GIDDENS, A. 2010. Důsledky modernity. Praha: SLON, 2010. 158 s. ISBN 9788074190353*
20. GURA R. – ROŠTEKOVÁ, M. 2018. *Francúzsky model profesionalizácie terciárneho vzdelávania na Slovensku.* In *Politické vedy*. Banská Bystrica: Belianum, 2018. Roč. 21, č. 3 (2018), s. 236-244. ISSN 1335-2741.
21. HALÍK, P. et al. 1996. *Architektura a město.* Praha: Academia ,1996. 204 s. ISBN 80-200-0245-6.
22. HALL, E. T. 1989. *Beyond Culture*. New York: Random House, 1989. 298 s. ISBN 0-385-12474-0.
23. HEINRICHOVÁ, M. 2012. *Spoločenský prejav a hodnoty historickej krajiny*. Bratislava: STU, 2012. 152 s. ISBN 978-80-227-3808.
24. HIRSCH, M. 2012. *Generation of Postmemory*. Columbia: CUP 2012. 320 s. ISBN 978-0231-1565-3-0.
25. HOFSTEDE, G. – HOFSTEDE, G. J. 2006. *Kultury a organizace: Software lidské mysle.* Praha: Linde, 2006. 335 s. ISBN 80-86131- 70-X.
26. HROCH, M. 2009. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Slon, 2009. 320 s. ISBN 978-80-7419-010-0.
27. HRUBOŇ , A. a kol. 2017. *Migračné pohyby z krajín a medzi krajinami V4 v historickej perspektíve : (Vybrané problémy)*. Banská Bystrica: Belianum, 2017. 160 s. ISBN 978-80-557-1271-0.
28. HUNTINGTON, S. P. 2001. *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového rádu*. Praha: Rybka publishers, 2001. 445 s. ISBN 80-86182-49-5.
29. CHANG, Y.-F. 2009. *A Study on the Development and Reuse of Spaces of Woo´s Garden*, Yunlin: National Yunlin University Taiwan 2009, pp: 73-91.

30. JANDT, F. E. 2010. *An Introduction to Intercultural Communication*. London: Sage, 2010. 374 s. ISBN 978-1-4129-7010-5.
31. JUVIN, H. et al. 2012. *Globalizovaný Západ. Polemika o planetární kultuře. Praha: Prostor, 2012. 232s. ISBN 978-80-7260-265-0*
32. KIM, Y. Y. 2001. *Becoming Intercultural: An Integrative Theory of Communication and Cross-Cultural Adaptation.* London: Sage, 2001. 321 s. ISBN 978-0803-9448-86.
33. KUČOVÁ, V. 2009. *Monumentorum tutela, Ochrana pamiatok č. 20*, Bratislava, Pamiatkový úrad SR.
34. LORENZ, K. 2003. *Takzvané zlo*. Praha: Academia, 2003. 236 s. ISBN 80-20010-98-X.
35. MEŠKOVÁ, Ľ. 2007. *Communication interculturelle France – Slovaquie*. Banská Bystrica: UMB, 2007. 74 s. ISBN 978-80-8083-508-8.
36. MINCA, C. 2013. *The Cultural geographies of landscape*. In *Hungarian Geographical Bulletin* 62 (1). Budapešť: Research Centre for Astronomy and Earth Sciences, 2013. s. 47-62. ISSN 2064-5031
37. MOREE, D. 2015. *Základy interkulturního soužití*. Praha: Portál, 2015. 208 s. ISBN 978-80-262-0915-7.
38. *NORBERG, J. - URBANOVÁ, T. 2006. Globalizace. Praha : Alfa Publishing, 2006. 203 s. ISBN 808685132X.*
39. NORBERG-SCHULZ, Ch. 2010. *Genius loci (Krajina, místo, architektura)*. Praha: Dokorán, 2010. 220 s. ISBN 978-80-7363-303-5.
40. PALENČÁR, M. 2004. *Hľadanie ľudskej identity*. Banská Bystrica : UMB, 2004. 250 s. ISBN 80-8055-989-9.
41. PECNÍKOVÁ, J. 2013a. *Kultúrna a národná identita v kontexte súčasného Francúzska*. In *NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2013. Roč. 5, č. 1 (júl 2013), s. 128-142. ISSN 1338-0583.
42. PECNÍKOVÁ, J. 2013b. *Sociologické a kultúrne aspekty interkultúrnej komunikácie v kontexte francúzskej kultúrnej identity na základe vybraných literárnych diel*. In *Jazyk a kultúra*. Prešov : Lingvokulturologické a prekladateľsko-tlmočnícke centrum excelentnosti pri FF PU, 2013. roč. 4, č. 16 (2013), s. 1-10. ISSN 1338-1148.

43. PECNÍKOVÁ, J. 2016. *Rozvoj kľúčových kompetencií v interkultúrnej komunikácii (teória a prax)*. In *Cudzie jazyky v premenách času*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2016. s. 88-92. ISBN 978-80-225-4388-0.
44. PECNÍKOVÁ, J. 2017a. *Komunitný aktivizmus v globálnom priestore ako platforma rozvoja kultúrnej inteligencie*. In *Kultúrna inteligencia ako dôležitý predpoklad konkurencieschopnosti Slovenska v globálnom prostredí.* Banská Bystrica: Belianum, 2017. s. 123-131. ISBN 978-80-557-1324-3.
45. PECNÍKOVÁ J. 2017b. *Úloha umenia pri estetizácii verejného priestoru*
In *Umenie a verejný priestor*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017. s. 40-57. ISBN 978-80-223-4475-3.
46. PECNÍKOVÁ, J. – FRÁTRIKOVÁ, I. 2015. *Kultúrny vplyv Maghrebu na súčasné Francúzsko*. In *NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta, 2015. Roč. 7, č. 2, s. 103-112. ISSN 1338-0583.
47. PECNÍKOVÁ, J. – MEŠKOVÁ, Ľ. 2017. Francúzska kultúrna identita v obrazoch a textoch. Banská Bystrica: Belianum, 2017. 128 s. ISBN 978-80-557-1327
48. PECNÍKOVÁ, J. – ORLICKÁ, J. 2014. *Nadčasovosť diela Malý princ Antoina de Saint-Exupéry v kontexte globálnej kultúry*. In *Jazyk a kultúra*. Prešov : Lingvokulturologické a prekladateľsko-tlmočnícke centrum excelentnosti pri FF PU, 2014. roč. 5, č. 17-18 (2014), s. [1-8]. ISSN 1338-1148.
49. PECNÍKOVÁ, J. – SLATINSKÁ, A. 2013. *Úloha pôvodnej a modernej architektúry pri estetizácii verejného priestoru* In *Espes*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Inštitút estetiky a vied o umení, 2013 , roč. 2, č. 1 (2013), s. [1-6]. ISSN 1339-1119.
50. PECNÍKOVÁ, J. – SLATINSKÁ, A. 2014a. *Globalizácia a fenomén minoritných jazykov. Prípad írskeho jazyka v Írskej republike*. In: *Globalizácia a fenomén národnej kultúry*. Podhájska : VAPR, 2014. s. 239-251. ISBN 978-80-89608-17.
51. PECNÍKOVÁ, J. – SLATINSKÁ, A. 2014b. *Kultúrne stereotypy v diele Anglické listy Karla*. In *NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, *Čapka* Filozofická fakulta, 2014. Roč. 6, č. 2, s. 97-105. ISSN 1338-0583.

52. PECNÍKOVÁ, J. - SLATINSKÁ, A. 2017. *Jazyk-kultúra-identita*. Banská Bystrica: Belianum, 2017. 124 s. ISBN 978-80-557-1284-0.
53. PISCOVÁ, M. 1997. *K niektorým poznatkom sociologického výskumu národnej identity. In: Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: SAV, 1997. s. 88-89
54. POVCHANIČ, Š. 2009. Culture et Communication interculturelle. Bratislava: Ekonóm, 2009. 168 s. ISBN 978-80-225-2684-5.
55. PRŮCHA, J. 2010. *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál, 2007. 220s. ISBN 978-80-7367-709-1.
56. PUTNAM, R. D. 2002. Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society. New York: Oxford University Press, 2002. 516 s. ISBN 0-19-517160-8.
57. RIDLEY, M. 2000. *Původ cnosti.* Praha: Portál, 2000. 295 s. ISBN 80-7178-351-X.
58. RIZZI, P. 2014. *On the Nature of Gaming Simulations*. Krakow: Scriptum, 2014. 132 s. ISBN 978-83-64028-26-7.
59. SCHAMA, S. 2007. *Krajina a paměť.* Praha: Argo, 2007. 702 s. ISBN 978-80-7203-803-9.
60. SCHMITT, F. 2015. *Les cultures française et slovaque*. Louvain-la-Neuve: EME, 2015. 127 s. ISBN 978-2-8066-3251-7.
61. SITTE, C. 2012. *Stavba měst podle umeleckých zásad*. Brno: ÚÚR, 2012. 116 s. ISBN 978-80-87318-21-8.
62. SOUKUPOVÁ, B. et al. 2007. *Město-identita.paměť.* Bratislava: Zing Print 2007. 270 s. ISBN 978-80-88997-40-5.
63. STYKOVÁ, I. 2017. *Vnímanie inakosti: amerikanizácia verzus islam v súčasnej anglicky písanej literatúre.* In *Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium XLV.* Bratislava: Z-F Lingua, 2017. S. 89-103. ISBN 978-80-8177-040-1.
64. STYKOVÁ, I. 2019. *Spoznávanie kultúrnych odlišností prostredníctvom literatúry.* In *Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium L – 5*. Bratislava: Z-F Lingua, 2017. S. 49-63. ISBN 978-80-8177-073-9.
65. ŠATAVA, L. 2009. *Jazyk a identita etnických menšín*. Praha: Slon, 2009. 215 s. ISBN 978-80-86429-83-0.
66. ŠMAJS, J. 2006. *Ohrozená kultúra*. Praha: Hynek, 2006. 218 s. ISBN 80-8905-12-8.
67. ŠUBRT, J. et. Al. 2010. *Kultury, civilizace, světový systém*. Praha: Karolinum, 2010. 230 s. ISBN 978-80-246-1822-7.

68. TAYLOR, E. B. 1871. *Primitive Culture*. London: John Murray, 1871. (online)
69. TODOROV, T. 2008. *Strach z barbarů*. Praha: Paseka, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7432-111-5.
70. URBAN, J. 2014. *Firemní kultura a identita*. Praha: EBS, 2014. 110 s. ISBN 978-80-87974-05-6.
71. WIEVIORKA, M. 2000. *La Différence.* Paris: Balland, 2000. [cit. 2020-03-25]. Dostupné na: http://classiques.uqac.ca/contemporains/wieviorka_michel/la_difference/la_difference.pdf
72. WOLLIN, S. S. 2008. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2008. 384 s. ISBN 978-0-691-14589-1.
73. WOOLCOCK, M. et. al. 2000. *Social Capital: Implications for Developement Theory, Research and Policy*. In *World Bank Research Observer* Vol. 15, 2000. 49 s. ISSN 1564-6971.

O projekte *Inovatívne metódy vo výučbe kultúrnych štúdií*

Od roku 2018 do roku 2020 sme na Katedre európskych kultúrnych štúdií FF UMB realizovali projekt KEGA, ktorým sme sa snažili priniesť modernizáciu a inováciu aj do oblasti humanitných vied, konkrétne do štúdia cudzích jazykov a kultúr. Výučba cudzích jazykov a kultúr je na Slovensku disciplínou, ktorá nemá v rámci tradičných humanitných odborov silnú pozíciu. Konkrétne kultúrne štúdiá sú stále vnímané len cez väčšie celky, čo poskytuje len neveľký priestor pre ich (samostatný) rozvoj.

Pri zavedení inovácií do výučby kultúrnych štúdií, resp. cudzích jazykov a kultúry, sme si zadefinovali kultúru ako praktický fenomén, ktorý zasahuje a ovplyvňuje každodenné konanie v praktickej i komunikačnej rovine. Myslíme si, že vysokoškolská sféra by mala študentom priniesť konkrétne ukážky interakcií, ktoré ich privedú k zamysleniu a využitiu nových prístupov či perspektív.

Naším **prvým cieľom** bolo vytvoriť materiály (nástroje) na podporu inovácií. Ide o tvorbu interaktívnych učebníc, v ktorých pristupujeme k študentovi tak, aby mal veľkú mieru autonómie pri tvorbe vlastných názorov, s našou podporou a rozvojom vlastného kritického myslenia. Študijný materiál bol však len jedným z prvých krokov smerom k súčasnej mládeži. Uvedomili sme si, že sila informácií je práve v dostupnosti na internete. Prečo naši študenti (napriek zákazom) využívajú wikipediu? Prečo nehľadajú iné zdroje? Svet internetu je dnes miestom „všehonázoru“ a bohužiaľ aj hoaxov.

Preto sa stala **druhým cieľom** príprava a spustenie on-line platformy – webstránky, kde budú naše (odborné) texty sprístupnené študentom v duchu open access. Vieme, že je náročné vytvoriť takýto priestor a s obsahovou náplňou i vizuálnou stránkou je to nad rámec projektu KEGA. Naším záujmom je však pokračovať v jej spravovaní, využiť ju ako nástroj pre študentov i širšiu verejnosť. Ako upozorňujú mnohí odborníci, práve experti, vysokoškolskí pedagógovia nemajú on-line priestor rozvinutý a nevedia si ho vytvoriť, preto miesto pre ich často relevantné názory nahrádzajú mnohí laici a tzv. odborníci. Uvedomujeme si aj to, že pohľad na vzdelanie sa mení, často sa bagatelizuje, ale je na nás, aby sme k nemu viedli mladých ľudí prirodzeným spôsobom. Takouto cestou chceme prispieť k zlepšeniu

povedomia o danej téme a priniesť odborné poznatky zrozumiteľnou formou širšiemu okruhu záujemcov, a to bezplatne. Ďalším faktom je to, že mnohé odborné informácie sú dostupné len v cudzích jazykoch, preto by sme ich touto formou chceli sprostredkovať po slovensky. Pozorujeme, že práve tí, ktorí neovládajú cudzí jazyk, by prijali možnosť dozvedieť sa viac.

Tretím cieľom bolo zavedenie inovatívnych metód do praxe. Vzhľadom na vzťah súčasnej generácie študentov k technológiám je priam nevyhnutné zamerať sa na inovatívne vyučovacie metódy a prostriedky, ktoré môžeme využiť nielen v on-line svete. Lenže zároveň je kľúčové dbať na kvalitu obsahu, pretože nie je dôležité iba ako, ale aj čo sa študenti učia. A za obsah nesie zodpovednosť vyučujúci. Dnešný učiteľ je hybnou silou výučby, keď zároveň musí byť hodnotiteľom, manažérom, facilitátorom, stratégom a partnerom študentov i kolegov. Pri učení má zvládnuť prepájať fakty, zaujať študentov aj pre neatraktívne témy, či nadchnúť ich k samostatnému rozširovaniu poznatkov. Okrem toho musí dbať o efektívnosť učenia (sa), využívať moderné metódy, sledovať vyučovacie trendy, a samozrejme nestrácať motiváciu. Úloha učiteľa dnes je diametrálne odlišná od toho, čo platilo v minulosti. Učiteľ musí čeliť novým situáciám a rešpektovať povahové črty žiakov (niekedy zosilnené vplyvom výchovy a sociálnych podmienok).

Moderné metódy nám majú pomôcť prekonať rokmi zakorenené (až stereotypné) prejavy študentov, ktoré pozorujeme v rámci výučbového procesu. Či už ide o problém vyjadriť svoj názor, strach z neúspechu/hanby, nezvládnutie komunikácie so spolužiakmi či vyučujúcim, nesamostatnosť pri spracovaní úlohy, takmer žiadna kreativita pri vypracovávaní zadaní a pod. Moderné metódy by mali, za priaznivých podmienok, pomôcť tieto problémy postupne odstraňovať.

Aké inovatívne metódy a formy výučby sme využili?

1. **Metóda brainstromingu**
   Cieľom metódy je prekonať sociálne a psychologické bariéry, ktoré majú študenti, keď sa boja povedať nahlas svoj názor z dôvodu zahanbenia a strachu.
2. **Problémové vyučovanie**
   Namiesto výkladu kladie učiteľ žiakom úlohy, ktoré ich vedú k hľadaniu riešení a osvojovaniu nových vedomostí praktickou činnosťou.
3. **Kooperatívne učenie**
   Cieľom je, aby sa študent orientoval v problematike, ktorú je potrebné riešiť kolektívne, teda učil sa diskutovať a snažil sa dosiahnuť kompromis či konsenzus.
4. **Snowballing (Snehová guľa)**
   Poznatky sa nabaľujú precvičovaním a inovujú postupným zapájaním študentov tak, aby každý prejavil názor a naopak, získal a rozšíril si svoje poznatky vďaka druhým.
5. **Pojmové mapovanie**
   Metóda, ktorá má pomôcť študentom neučiť sa pojmy mechanicky, ale cez ich vzájomné vzťahy.
6. **Metóda aktívneho čítania**
   Vyžaduje prácu s textom, v ktorom študent dokáže vyhľadávať potrebné poznatky, odlíšiť ich od seba, porovnávať a identifikovať to podstatné.
7. **Dramatizácia**
   Činnosť pripomínajúca dramatickú hru.
8. **Aktívne písanie**
   Metóda, ktorá má viesť študentov k zlepšeniu písomného prejavu tvorivým spôsobom v rôznych formách (správa, článok, próza a i.).
9. **Intelektové a didaktické hry**
   Sú to rôzne druhy tajničiek, slovných hračiek a skladačiek, ktoré nútia študentov využívať poznatky a logické myslenie. V súčasnosti sú veľmi obľúbené tzv. escape rooms, kde sa študent môže „vyslobodiť“ až po vyriešení úloh.
10. **Questionstorming**
    Cieľom metódy je produkovať čo najviac ďalších otázok, na ktoré treba hľadať odpovede.

11. **Projektové vyučovanie**

    Úlohou študentov je rozpracovať problematiku do samostatného projektu. Práca na projekte má byť pre študenta prínosná a má ho viesť k väčšej kreativite. Problémom dnes je skôr hodnotenie týchto projektových aktivít, ktoré napriek nadšeniu študenta nie vždy spĺňajú očakávania od tohto typu výstupu. Aj toto je nová výzva pre vysoké školstvo súčasnosti, ako a čo zohľadniť pri hodnotení.

Pri ich spätnej reflexii si uvedomujeme mnohé rezervy. Sme však radi, že mnohé z nich sme mali možnosť využiť a vyskúšať v priamej výučbe, niektoré zasa v dištančnej forme počas pandémie koronavírusu. Táto situácia nám ukázala, aké dôležité je byť pripravený a dokázať využiť inovácie a technológie v praxi.

Za celý projektový tím môžem zhrnúť, že naše ciele sa nám v rámci možností podarilo splniť a pripravujeme pokračovanie projektu, pretože v skutočnosti sme len na začiatku celého procesu.

Autorka

O autorke

PhDr. Jana Pecníková, PhD., je vedúcou Katedry európskych kultúrnych štúdií na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vo svojom výskume sa špecializuje na výskum kultúrnych identít, kultúrneho občianstva, interkultúrnej komunikácie a kultúrnej krajiny. K danej problematike publikovala doposiaľ dve vedecké monografie, dve učebnice a viac ako 40 odborných a vedeckých štúdií v domácich a zahraničných periodikách a zborníkoch. Aj v tejto učebnici sú v úlohách pre študentov použité niektoré texty, ktorých je autorkou, resp. spoluautorkou, a ktoré publikovala od roku 2012.

Na Katedre európskych kultúrnych štúdií FF UMB vyučuje francúzske kultúrne štúdiá, ako aj iné odborné predmety, napr. semiotiku kultúry či občianstvo a kultúry v EÚ. Jej prioritným záujmom je priniesť modernizáciu a inovácie do výučby kultúrnych štúdií na Slovensku, nakoľko vychádza z vlastných skúseností zo štúdia i projektov v zahraničí (na Université de Nancy, ako aj na Université de Rennes vo Francúzsku), kde je tejto oblasti venovaná zvýšená pozornosť a inovácie sú už súčasťou výučby.

Poďakovanie autorky

Za podporu pri niekoľkoročnom skúmaní kultúr(y) a pri písaní učebnice ďakujem svojej rodine.

Vysokoškolská učebnica
ÚVOD DO ŠTÚDIA KULTÚR(Y)

Autorka
PhDr. Jana Pecníková, PhD.

Recenzentky
Mgr. Žaneta Balážová, PhD.
Mgr. Viera Krešáková, PhD.

Návrh obálky: PhDr. Jana Pecníková, PhD.
Jazyková úprava: Mgr. Petra Strnádová, PhD.
Náklad: 100 ks
Rozsah: 79 strán
Formát: C5
Vydanie: prvé
Miesto vydania: Banská Bystrica
Rok vydania: 2020
Vydavateľ: DALI-BB, s.r.o., Banská Bystrica
ISBN 978-80-8141-241-7
EAN 9788081412417